

תוספות פרץ: דימוי, יצירה, השפעה וחשיבות

שלם יהלום

הקדמה

ר' פרץ בן אליהו מקורביל (Corbeil), מאחרוני בעלי התוספות, פעל בצרפת עד קרוב לסיימה של המאה השלוש עשרה.¹ הוא הכתיב לתלמידיו תוספות למרבית התלמוד.² קבצים אלה זכו לתפוצה רחבה, והיו לתוספות הנלמדים ביותר בספרד.³ כדי למתן את ההסתמכות על תוספות פרץ, מתח ר' אשר בן יחיאל (רא"ש) ביקורת על איכותם הלמדנית. רא"ש היגר לספרד מגרמניה בשנת 1303, ועמד בראש ישיבת טולדו עד מותו בשנת 1327.⁴ כחכם אשכנזי היה רא"ש רגיל לתוספות מקוריות, והעדיף אותן על תוספות פרץ המאוחרות. הקובץ המועדף על רא"ש היה התוספות, שכתב ר' שמשון בן אברהם משנץ (Sens) במאה השתיים עשרה, הבנויות על שיעוריו של רבו המובהק ר' יצחק בן שמואל הזקן (ר"י) מדמפיייר (Dampierre).⁵ ההתייחסות של רא"ש לתוספות פרץ ניתנה בתשובה שעניינה הלכות כשרות.

לפי חוקי הכשרות, בהמה העתידה לסיים את חייה באותה שנה מוגדרת טרפה ואסורה באכילה, גם אם נשחטה כהלכה. היא נחשבת כטרפה לאחר פגיעה באבר הנחשב כחיוני. השואל, חכם ספרדי לא ידוע, הסתמך על ציטוט של ר"י בתוספות שלפיו נקב בכיס המרה מטריף את הבהמה,⁶ ואולם היעדר מוחלט של מרה אינו פוסל את הבהמה: "מה שכתבת שמצאת בשם ר"י ז"ל בתוספות חולין גבי ניקבה המרה טריפה, והיכא דלית ליה מרה כלל כשרה דלאו אבר הוא."⁷ בתשובתו הבחין רא"ש בין התוספות המצויות בספרד, שכתבו תלמידי ר' פרץ בצורה מוטעית,

*המחלקה למורשת ישראל, אוניברסיטת אריאל.

¹ שנת פטירתו של ר' פרץ מתוארכת בין השנים 1297–1299. ראו: ש' עמנואל, שבירי לוחות: ספרים אבודים של בעלי התוספות, ירושלים תשס"ז, עמ' 217, וביבליוגרפיה המצוטטת שם. מידע על ר' פרץ ומפעלו הספרותי ראו אצל: ש' שולמן, ייחודו של רבנו פרץ בן אליהו כבעל תוספות וכפוסק, עבודת גמר לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשע"ד, עמ' 8–11. תוספות פרץ, בבא מציעא, מהד' חב"צ הרש"ל, ירושלים תש"ל, מבוא, עמ' 7–29.

² ראו: א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם חיבוריהם שיטתם, ירושלים תשמ"מ,⁴ עמ' 580–581 (מכאן והלאה: אורבך, תוספות).

³ אורבך, תוספות, עמ' 579–580. י"מ תא-שמע, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ארצות המזרח, פרובנס ומאסף, ירושלים תש"ע, עמ' 104. י"ד גלינסקי, 'הרא"ש האשכנזי בספרד: תוספות הרא"ש, פסקי הרא"ש, ישיבת הרא"ש, תרביץ עד (תשס"ה), עמ' 398–399. ב' ריצ'לר, 'כתבי היד של תוספות על התלמוד', תא שמע: מחקרים במדעי היהדות לזכרו של ישראל מ' תא-שמע, בעריכת א' ריינר ואחרים, אלון שבות תשע"ב, עמ' 771–773. רשימת כתבי היד של התוספות פרץ אצל ריצ'לר כוללת עדים ספרדים רבים. על הלימוד של ר' יום טוב בר' אברהם אלאשבילי בתוספות פרץ ראו:

E. Kanarfogel, 'Between Ashkenaz and Sefarad: Tosafist Teachings in the Talmudic Commentaries of Ritva', *Between Rashi and Maimonides; Themes in Medieval Jewish Thought, Literature and Exegesis*, ed. E. Kanarfogel & M. Sokolow, New York 2010, pp. 249–273.

⁴ א"ח פריימן, הרא"ש רבנו אשר ב"ר יחיאל וצאצאיו: חייהם ופעלם, ירושלים תשמ"ו, עמ' כו–כט, מב–מד.

⁵ ח' סולוביצ'יק, היין בימי הביניים: יין נסך פרק בתולדות ההלכה באשכנז, ירושלים תשס"ח, עמ' 117–119.

⁶ העיבוד הענייני של תשובות רא"ש הוביל להשמטת שמות השואלים. ראו: א"א אורבך, 'שאלות ותשובות הרא"ש בכתבי יד ובדפוסים', שנתון המשפט העברי ב (תשל"ה), עמ' 2–3.

⁷ תשובות רא"ש, כלל כ"ז, מהד' י"ש יודלוב, ירושלים תשנ"ד, עמ' קה. ההנחה שלפיה פגיעה באיבר חמורה מעצם קיומו חוזרת בקביעות נוספות בהלכות טריפות. ראו: ש' יהלום, בין גירונה לנרבונה: אבני בניין ליצירת הרמב"ן, ירושלים תשע"ג, עמ' 226–229.

מהמקורות הראשונים והמשניים שסקרנו עולה שהמפתח לקביעת זמן החתימה האמיתית של התוספות היא מידת החשיבות והחדשנות הקיימת בתוספות המאוחרים. עניינו של מאמרנו זה הוא התווית מדדים איכותיים וכן ארגוניים וכמותיים לבדיקת התרומה של תוספות פרץ לחשיבה ההלכתית. במסגרת זו נבדוק אם המודל הארגוני המסורתי של כתיבת תוספות המשך בשיבתו של ר' פרץ. כמו כן נשווה בין מספר האמירות האישיות שהוסיף ר' שמשון לתוספות, שהכתיב לו הר"י, ובין מספר החידושים שצירף ר' פרץ לתוספות ר' שמשון. במסגרת זו נשתדל גם לעמוד על מידת היצירתיות שהפגין ר' פרץ בתוספותיו. תיבדק גם מידת ההשפעה שהייתה לתוספות פרץ על העריכות המסכמות של התוספות בקבצים של ר' אליעזר מטוך (Tuchheim) ושל רא"ש.

1. תוספות כתוצר חי של בית המדרש

לפי הנורמה האקדמית של המאה השתיים עשרה, תורת המורה נמסרת באמצעות סיכומי השיעורים שכותבים התלמידים.¹² מאפיין זה בא לידי ביטוי בולט בתוספות שניץ, שבהן שמו של ר"י בכינויו "ר" חוזר בדיונים רבים, ודיבורים מתחילים רבים נחתמים 'מ"ר' 'מפי רבי'.¹³ ביטויים אלו נועדו לציין שהקובץ מתעד את תורת הרב. בתוספותיו תיעד ר' שמשון את הלימוד החי בבית מדרשו של הר"י, ועמד על המאמץ של הרב והתלמיד ליישב את הסתירות העולות מן הטקסט התלמודי. הרב הקשה ותירץ, ובעקבות זאת התפתח דיאלוג עם התלמיד המגיב בהסכמה או בהתנגדות. הדיון הגיע לעיתים למבוי סתום, והתירוץ של הרב הוגדר לעתים בפני התלמיד 'גמגום': "נר[אה] היה לפרש... אבל אינו יכול להיות... שוב חזר ר' ואמ[ר]... ויש לפרש... הקשה ר'... ודנתי לפניו".¹⁴

דפוס ההתנהלות בתוספות שניץ חזר גם בתוספות פרץ. התלמידים כתבו לפני רבם את תוספותיו.¹⁵ לכן הם חזרו על שמו של ר' פרץ בעשרות מקומות,¹⁶ ודיבורים מתחילים רבים הסתיימו בביטויים המשייכים את הבעלות על החידוש לר' פרץ: "ע"כ [עד כאן] לשון המורה";¹⁷

כך, בעריכת ע' אטקס וי' שלמון, ירושלים תש"ם, החלק האנגלי, עמ' 16. ח' סולוביצ'יק, הלכה כלכלה ודימוי-עצמי: המשכונאות בימי הביניים, ירושלים תשמ"ה, עמ' 92-93. H. Soloveitchik, 'Catastrophe and Halakhic Creativity: Ashkenaz: 1096, 1242, 1306 and 1298', *Jewish History* 12 (1998), pp. 75-76. ראו גם: א' קנרפוגל, החינוך והחברה היהודית באירופה הצפונית בימי הביניים, תל-אביב תשס"ג, עמ' 129-128. E. Kanarfogel, 'Preservation, Creativity and Courage: The Life and Works of R. Meir of Rothenburg', *Jewish Book Annual* 50 (1992), pp. 250-252. הפרשנות לתלמוד באירופה ובצפון אפריקה: קורות, אישים ושיטות, ירושלים תשנ"ט-תש"ס, חלק ב, עמ' 94-95. ראוי לציין שבדרך כלל אין הסכמה בין חוקרים על תאריך הסיום של פרק היסטורי, ואולם כמו במקרה שלנו הפערים ביניהם אינם משמעותיים. ראו: י' כ"ץ, עת לחקור ועת להתבונן: מסה היסטורית על דרכו של בית ישראל מאז צאתו מארצו ועד שובו אליה, ירושלים תשנ"ט, עמ' 22.

¹² בחברה הנוצרית ראו: P. Saenger, 'Silent Reading: Its Impact on Late Medieval Script and Society', *Viator*, 13 (1982), pp. 381-382. B. Smalley, *The Study of the Bible in the Middle Ages*, Oxford 1952, pp. 200-207. בחברה היהודית ראו: אורבך תוספות, עמ' 22-25. שוורצפוקס, יהודי צרפת (לעיל, הערה 10), עמ' 83-84. תא-שמע (לעיל, הערה 11), חלק ב, עמ' 99, 103. מ' ברויאר, אוהלי תורה: הישיבה תבניתה ותולדותיה, ירושלים תשס"ד, עמ' 106. גרוסמן (לעיל, הערה 10), עמ' 319, 339, 343. קריין המאמר העיר שכבר ברוך בן נריה כתב את דברי הנביא ירמיהו (לו ד, מה א).
¹³ ראו: אורבך, תוספות, עמ' 254, 294, 663. ליבוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 18, 53. סולוביצ'יק (לעיל, הערה 5), עמ' 118. סולוביצ'יק, קטטרופה (לעיל, הערה 11), עמ' 73-75.

¹⁴ תוספות שניץ, פסחים, כה ע"א, ד"ה ע"ז, מהד' מ"י פרום, ירושלים תשט"ז, עמ' סט-ע (כל ציטוטי התוספות שניץ לפסחים במאמר הם לפי מהדורה זו), הנוסח לפי כ"י אוקספורד, בודלי 2358 (Opp. Add. Fol. 53), דף א35 (הבאה סתמית מכתב יד של השניץ לפסחים היא לפי עד זה). ראו גם: "תימה לי... ואמר לי ר'... גמגום, ונראה לתרץ" (שם, סז ע"ב, ד"ה כי, עמ' קסז); "תימה לר'... ונראה לר'... ק"ל[קשיא לי]... ונסתלק ר' בגמגום" (שם, פה ע"א, ד"ה ואל, עמ' רח).

¹⁵ אורבך, תוספות, עמ' 586-587, 654.

¹⁶ ראו לדוגמא: תוספות פרץ, עירובין, מהד' ח' דיקמן, מבוא, עמ' 13. הרש"ר (לעיל, הערה 1), עמ' 30.

¹⁷ תוספות פרץ, נדרים, ג ע"א, ד"ה ידים, מהד' מ"י ויינר, ירושלים תשמ"ט, עמ' י. ראו גם שם: ה ע"ב, ד"ה וכשאומר, עמ' יח.

"כ"נ [כן נראה] למר"פ [למורי ר' פרץ] זצ"ל";¹⁸ "כך נראה למורי הרב רבינו פרץ".¹⁹ בדומה לר' שמשון, תיעד תלמיד ר' פרץ את המשא ומתן שהתנהל בשיעור ואת ההתחבטות של הרב בין האפשרויות השונות: "וק[שה] למר[י] הר"ר [הרב ר'] פרץ ז"ל... ונראה למורי ר' הה"ר [הרב] פרץ ז"ל... אבל מ"מ [מכל מקום] קשה למר' הה"ר פרץ ז"ל {שי[חיה]}... ונ"ל [ונראה לומר] הר' ר' פרץ ז"ל... עוד אמר מורי הה"ר פרץ ז"ל".²⁰ הטקסט המקורי היה תמצית השיעור החי בבית מדרשו של ר' פרץ, וכתב היד שימר באחד השלבים של המשא ומתן את הנוסח המקורי שבו כונה ר' פרץ בברכת החיים 'שיחיה'. המעתיק המאוחר סימן את המילים האלה כמחיקה באמצעות נקודות והמיר אותן לברכת המתים.

כותבי השיעורים של ר"י נמנו עם חשובי החכמים בדורם,²¹ ונורמה זאת המשיכה גם בישיבתו של ר' פרץ. העדויות שלהלן מלמדות שר' מרדכי בן הלל מגדולי חכמי אשכנז במאה השלוש עשרה כתב תוספות לפני ר' פרץ. תוספות אלה מופיעות במסכתות בבא קמא וזבחים: "בתוס[פות] שפ[י] [רש] מו[י] [רי] הר' מרדכי לפני הר' פרץ כתוב, דע"כ [דעה כרחק] הכא גבי כוספתא, לא מביעיא ליה אם עשו תקנת נגזל";²² "בתוס[פות] זבחים שפ[י] לפני מורי הרב רבינו פרץ".²³ תלמיד נוסף לא ידוע בשם ר' ברוך כתב לפני ר' פרץ תוספות למסכתות זבחים וקריתות: "מה שהקשה רבינו פרץ ז"ל... נ"ל [נראה לי] ברוך";²⁴ "כך נראה למורי הר"פ ז"ל... כך נראה לי ברוך".²⁵

העולה מדברינו שישירות בעלי התוספות המשיכו לפעול במאה השלוש עשרה במתכונת דומה לזו שהתקיימה במאה השתים עשרה. בישיבה התקיים דיון פתוח, ובמסגרתו נידונו האפשרויות השונות להבנת הסוגיה התלמודית. סיכום הדיון הועלה על הכתב בידי התלמיד, והיצירה הוגדרה תוספות שנכתבו בפני הרב. לכן הגדרת תוספות פרץ בידי רא"ש 'פרישות תלמידים' נכונה עובדתית, ואולם גם תוספות ר"י המוסמכות נכתבו בצורה זזה. לפיכך עיקר הדגש בדברי רא"ש נמצא בסיום המשפט 'תלמידים שלא שמשו כל צרכן' המדגיש שבשונה מתוספות ר"י לחולין, שכתב תלמיד ראוי ונקראו על שמו 'פרישת רבינו שמשון', אין הדבר כן בתוספות פרץ לחולין.

ראוי לציין שריבוי המובאות מתוספות פרץ לחולין במרדכי יכולות להוביל להנחה שר' מרדכי הוא התלמיד שכתב את התוספות למסכת,²⁶ ויש לבחון מדוע נקט רא"ש בביטוי מזלזל

¹⁸ תוספות פרץ, עירובין, ב ע"ב, ד"ה בין, מהד' ח' דיקמן, ירושלים תשנ"א, עמ' ח. ראו גם שם: ג ע"ב, ד"ה כרבנו, עמ' יב. ד ע"ב, ד"ה מאן, עמ' טו. ה ע"א, ד"ה אלא, עמ' טז.

¹⁹ תוספות פרץ, יומא, לג ע"א, ד"ה שכל, מהד' מ"י בלוי, ניו יורק תשל"ט, עמ' שסט. ראו גם שם: לט ע"ב, ד"ה דתנא, עמ' שעו. מ ע"ב, ד"ה ת"ל, עמ' שעח. מה ע"א, ד"ה א"ל, עמ' שפד. תוספות פרץ, בבא מציעא, מהד' חב"צ הרש"ל, ירושלים תשל"ל: יא ע"ב, ד"ה האי, עמ' לב. לא ע"ב, ד"ה אבל, עמ' עג. לב ע"א, ד"ה ור"ש, עמ' עה.

²⁰ תוספות פרץ, בבא מציעא, ו ע"א, ד"ה ואפי' (שם), עמ' יז. הנוסח לפי כ"י ספריית המדינה ברלין, Or. 516 Qu, דף 7א. גם בתוספות פרץ קיימת הבחנה בין דברי הרב ודברי התלמיד: "עד כאן אמרנו, מכאן ואילך מדקדוקי מ"ר" (תוספות פרץ, עירובין, מג ע"ב, ד"ה כיון [לעיל, הערה 18], עמ' קלח).

²¹ ראו: ח' סולוביצ'יק, יינם: סחר ביינם של גויים, על גלגולה של הלכה בעולם המעשה, תל אביב תשס"ג, עמ' 13-10, 24-26. סולוביצ'יק (לעיל, הערה 5), עמ' 115-119. אורבך, תוספות, עמ' 271-298.

²² מרדכי, בבא קמא, סימן סה, מהד' א' הלפרין, ירושלים תשנ"ב, עמ' פד. ראו גם: א' הלפרין, מבוא לספר המרדכי, ירושלים תשנ"ב, עמ' א, כג. אורבך, תוספות, עמ' 581.

²³ מרדכי, הלכות תערובות, מהד' ש' דיקמן, בני ברק תשנ"ג, עמ' מז. ראוי לציין שבמסכת עירובין ישנה חפיפה בקטעים רבים בין תוספות פרץ וספר המרדכי. נראה שהדבר נבע מכך שר' מרדכי כתב את התוספות פרץ, וממילא ישנה זהות בין שני החיבורים שיצאו מתחת ידיו. ראו: דיקמן (לעיל, הערה 16), עמ' 8.

²⁴ שיטה מקובצת, זבחים, כג ע"א, אות ו. רשימת תלמידי ר' פרץ שיכלו להיות כותבי תוספות פוטנציאלים ראו: הרש"ל (לעיל, הערה 1), עמ' 14-18.

²⁵ השמטות וחיידושין משיטה מקובצת כ"י ממסכת כריתות, תלמוד בבלי, מהד' עוז והדר, ירושלים תשס"ו, עמ' ג, אות יט.

²⁶ בספר המרדכי קיימות מובאות רבות מר' פרץ במסכתות עבודה זרה וחולין. ש' כהן התחבט האם ר' מרדכי למד מסכתות אלו אצל רבו. או שר' פרץ כתב חיבורים ייעודיים למסכתות אלו. ראו: כהן (לעיל, הערה 9), עמ' ריא-ריג. אורבך, תוספות, עמ' 581. נראה שר' מרדכי כתב את תוספות פרץ למסכתות אלו.

כלפיו. ייתכן שחשיבותו של ר' שמשון כיוצר מקורי הובילה ליחס הממעט שקיבל ר' מרדכי בן דורו, שעסק במקרים רבים בכתיבה הלכתית מסכמת. ייתכן גם שרא"ש לא היה מודע לזהות הכותבים בישיבת ר' פרץ, ואולי אף היה תחת ידו קובץ של תלמיד אחר בישיבת ר' פרץ למסכת חולין. לחלופין ייתכן שדברי רא"ש היו מכוונים אף לר' פרץ עצמו, שלא עמד לדעתו בסטנדרטים הנדרשים, וההיתלות בתלמידים הייתה מטעמי נימוס בלבד.²⁷

2. רבדי התוספות

לאחר שהוברר שהמסורת הספרותית והארגונית של כתיבת תוספות המשיכה להתקיים בישיבתו של ר' פרץ, יש לבחון אם נפלה יצירתו בחשיבותה מזו של קודמיו. נבחן תחילה את המישור הכמותי. תורת התוספות היא תוצר של חכמים רבים שפעלו תקופה ארוכה. כל דור העתיק מדברי קודמיו והוסיף את תובנותיו ליצירה המתגבשת. לפי דפוס פעולה זה, ר' שמשון צירף אמירות אישיות לתורת הר"י, ור' פרץ הוסיף משלו על תוספות ר' שמשון שעמדו לפניו. כדי לקבל אינדיקציה כמותית לתרומה של תוספות פרץ לעומת זו של קודמיו, יש להקביל בקטע נתון את התוספות של ר' שמשון לאלו של ר' פרץ. לשם כך, ניעזר במסכת פסחים העשירה בתוספות, שניתן להקביל בין הקבצים בארבעת הפרקים הראשונים שבה.²⁸ כפי שנראה, ר' שמשון בידל את יצירתו האישית מזו של רבו באמצעות שימוש בגוף ראשון. ר' אליעזר מטוך עורך התוספות היה מודע להתנהלות זו, ולכן התבטאות בגוף ראשון בתוספות שניץ יוחסה בתוספות טוך במפורש לר' שמשון בראשי התיבות רשב"א [ר' שמשון בן אברהם].²⁹

שנץ פסחים	שנץ פסחים
1 "תי[מה] לי היכי ילפי[נן] מהכא דחמץ אסור משש שעות ולמע[לה]" 30.	"הקש[ה] רשב"א היכי ילפי מהכא דחמץ אסור[ר] מו' שעות ולמעלה" 33.
2 "ולי נר[אה] דמ"ה[=דמשום הכי] הו בכורים חובות שאין קבוע להם זמן" 31.	"ורשב"א מפר[ש] דמשו[ם] הכי הו בכורים חובות שאין קבוע להם זמן" 34.
3 "תי[מה] לי והא בשעת זריקה אינם יכולי[ם]" 32.	"תימ[ה] לרשב"א הא בשע[ת] זריקה אינם יכולי[ם]" 35.

בדיקה מלמדת שמניין האזכורים של ר' שמשון בתוספות טוך בקטע הנבדק עומד על שלושים וחמישה ציטוטים.³⁶ לרשימה זו יש להוסיף שמונה מראי מקומות מתוספות שנץ שלא נשנו בתוספות טוך.³⁷ ומכאן שר' שמשון הוסיף על תורת ר"י רבו בכארבעים ושלושה מקומות.

²⁷ ייחוס הטעות לתלמידים הייתה נורמה מקובלת שנועדה לא לתלות את הגנאי במורה. ראו: סולוביצ'יק (לעיל, הערה 21), עמ' 10–11.

²⁸ ההקבלה נערכת בפרקים אלו, שכן אין בידינו תוספות שנץ לפרק ערבי פסחים. ותוספות פרץ אינם דנות בפרקים ה–ט שעניינם קורבן פסח. ראוי לציין שישנם תוספות פרץ לסדר קודשים ראו: כהן (לעיל, הערה 9), עמ' ריב הע' 124. אורבך, תוספות, עמ' 581. אולם ייתכן שכמקובל בספרות הרבנית עורך הקובץ הפריד בין שני החלקים של מסכת פסחים. ובידינו קיים רק החלק הראשון של הקובץ שעניינו חג הפסח.

²⁹ ראו: ליבוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 81–82, 93–94, 119–117, 286.

³⁰ ה ע"א, ד"ה לא, עמ' יא, כ"י, דף ב.ב.

³¹ לח ע"ב, ד"ה נאכלין, עמ' קג, כ"י, דף ב.ב.

³² עח ע"ב, ד"ה שאני, עמ' קצא, כ"י, דף 100.ב.

³³ ה ע"א, ד"ה לא, כ"י פרמה, ספריית פלטינה, Parm. 325, דף 24ב (הבאה סתמית מכתב יד לתוספות טוך לפסחים היא לפי עד נוסח זה).

³⁴ לח ע"ב, ד"ה נאכלים, כ"י, דף 37.א.

³⁵ עח ע"ב, ד"ה שאני, כ"י, דף 50.ב.

³⁶ ראו: פ' תרשיש, אישים וספרים ב"תוספות", ניו יורק תש"ב, עמ' עט.

³⁷ תוספות שנץ פסחים: ה ע"ב, ד"ה שלך, עמ' יב. יד ע"ב, ד"ה התם טמא, עמ' לד-לה. יח ע"א, ד"ה לא מצינו, עמ' מד. כו ע"א, ד"ה שאני, עמ' סג. כח ע"ב, ד"ה חד, עמ' עא. כט ע"ב, ד"ה רב אשי, עמ' עד-עה. לד ע"א, ד"ה טהרו, עמ' צב-צג. מג ע"ב, ד"ה וכי, עמ' קיא.

כפי שראינו תורת הר"י נמצאת בידינו בשילוב עם התוכנות האישיות של ר' שמשון, ורק המאפיין הלשוני מאפשר להבחין בין הרבדים. בניגוד לכך, תוספות שנגזר שעליהן הסתמך ר' פרץ נמצאות בידינו,³⁸ ועל מנת לזהות את ההוספות של ר' פרץ לתוספות שנגזר וגם לכמת אותן, יש צורך בהקבלה מדוקדקת בין הטקסטים. נדגים תופעה זו.

המשנה במסכת שקלים קבעה שאין לחשוש שמעות הנמצאות בהר הבית הן כספי פדיון של מעשר שני. על כך הקשו בתוספות שנגזר מהברייתא במסכת ברכות האוסרת עלייה עם ארנק להר הבית, וממילא אין להניח שיימצאו מעות בהר הבית. כדי לפתור את הסתירה, נטען בתוספות שנגזר שניתן להעלות מעות מכוסות להר הבית. דיון זה חזר בתוספות פרץ. אולם שם הדיון המשיך לשלב נוסף. בשלב זה נידון הכלל ההלכתי שלפיו יש להחמיר באיסור הניתן להתרה בעתיד גם אם הסיכוי להימצאותו נמוך. לכן מכיוון שמעות מעשר שני ניתנים לפדיון, יש לחשוש להימצאותן גם בהר הבית. על מנת למנוע את הפעלת הכלל, הבחין התוספות פרץ בין איסור ידוע שנפל לתערוכת היתר ובין המקרה שלפנינו שבו שייכות המעות לכספי מעשר כלל אינה ודאית:³⁹

פרץ פסחים
 "בהר הבית לעולם חולין... וקש[ה]
 דמאיזה מקום באים המעות להר הבית,
 והא אמרי[נן] לא יכנס בהר הבית...
 במעות הצרורין לו בסדינו, וי"ל [ויש
 לומר] דהיינו דוק[א] בפרהסיא, אבל
 בצינעא מותר... וממ"ק[ומכל מקום
 קשה]... הא הוי דבר שיש לו מתירין
 בפדיון... וי"ל [ויש לומר] דלא דמי, דהא
 דאמרי[נן] דדבר שיש לו מתירין
 אפ"ל [לו] באלף לא בטיל, היינו דוק[א]
 באיתחזק איסורא ונתערב, ואנו רוצים

שנגזר פסחים
 "בהר הבית לעולם חולים, והא
 דאמ[ר] בפ[ר]ק[ה] הרואה בברכות, לא
 יכנס אדם בהר הבית... במעות
 הצרורות לו בסדינו... היינו דוק[א]
 בשע[ה] כן בפרהסיא... דגנאי...
 דנראה כהולך לשום סחורה, אבל
 בצינעא מותר".⁴⁰

³⁸ על הזיקה בין תוספות שנגזר ופרץ לפסחים ניתן לעמוד באמצעות הקבלה שטחית בין הקבצים. ר' פרץ ציין במפורש הסתמכות זו: "ולפי[רוש] תוס[פות] ה"פ [הכי פרוש]" (תוספות פרץ, פסחים, יח ע"א, ד"ה לא מצינו [מהד' ש' וילמן, ניו יורק תש"ל]. הבאה סתמית של תוספות פרץ לארבעת הפרקים הראשונים של מסכת פסחים לפי מהדורה [זן, עמ' מו]). והדברים מכוונים לתוספות שנגזר, פסחים, יח ע"א, ד"ה לא מצינו, עמ' מד. ראו גם: דיקמן (לעיל, הערה 16), עמ' 14. הרשלה (לעיל, הערה 1), עמ' 30. ש' יהלום, 'הפלפול: עדויות ראשונות', תרביץ פד (תשע"ו), עמ' 545-546. ר' פרץ הפנה גם לתוספות רבו ר' יחיאל, ולשיטה של רבותיו מאוורה: "ואומר מר"פ [מורי ר' פרץ] נ"ע [נחו עזן] דמצא בתוס[פות] הר"ר [הרב ר'] יחיאל' (תוספות פרץ, עירובין, יג ע"ב, ד"ה אלו [לעיל, הערה 18], עמ' מח); "וכן דקדק מו"ר [מורי ור'] לעיל, ושוב מצאו כתוב בשיטה כאן" (תוספות פרץ, עירובין, כב ע"א, ד"ה והאמר [לעיל, הערה 18], עמ' סה). כמדומה שר"י אינו מצטט 'תוספות' בתוספות שנגזר. אולם הוא הרבה לצטט את ר' יצחק בן אשר (ריב"א) שנפטר בתחילת המאה השנים עשרה, ובוודאי שהוא התייחס למקור כתוב. כבר ר' תם הפנה ליצירה בשם תוספות, ואולם מטבע הדברים לא בהיקף של ר' פרץ. ראו: ספר הישר, חלק השאלות והתשובות, סימנים ד, ה, מהד' ש' ראזענטהאל, ברלין תרנ"ח, עמ' 10, 20. חלק החידושים, סימן שטו, מהד' ש"ש שלזינגר, ירושלים תשי"ט, עמ' 197.

³⁹ ראו: משנה שקלים, ז ב. בבלי, ברכות, סב ע"ב. בבלי, ביצה, ג ע"ב. ההסבר הפשוט לכלל 'וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל' הוא שאין סיבה להסתמך על רוב ביחס לדבר שיהיה מותר בלאו הכי. הסבר זה חזר בהלכה האשכנזית והספרדית. ראו: רש"י, ביצה, ג ע"ב, ד"ה אפילו. רמב"ם, הל' יום טוב, א כ. במאה הארבע עשרה חידש ר' ניסים גירונדי (ר"ן) שעל מנת לבטל יש צורך בניגוד בין רוב היתר ומיעוט איסור. אולם 'דבר שיש לו מתירין' מוגדר כבר כעת כהיתר, ולכן לא ניתן לבטלו. ראו, ר"ן נדרים, נב ע"א, ד"ה וקשיא. ההבחנה של ר' פרץ בין איסור ידוע ולא ידוע מתעלמת מהתפיסה המסורתית לפיה אין צורך בחיפוש היתר לדבר שיהיה מותר בעתיד. נראה שהתשתית לקביעה המחודשת של ר"ן נמצאת בתוספות פרץ הקובץ הנלמד בספרד. ומכאן שהשיבות תוספות פרץ בדיון זה אינה כמותית בלבד, אלא יש כאן פריצת דרך בחשיבה ההלכתית. על פדיון כדבר שיש לו מתירין. ראו: ר' י"ד סולוביצ'יק, שיעורי הרב מסכת חלה, מהד' ח"א שויביץ, ירושלים תשס"ג, עמ' קסט-קע.
⁴⁰ ז ע"א, ד"ה בהר, עמ' טו, כ"י, דף 7ב.

לבטלו... אבל הכא דיש לתלות לאיסור[ר]
ולהיתר ודאי אזלינ[ן] בטר הרוב".⁴¹

הבדיקה שערכתי מלמדת שבמאתיים עשרים ושישה מקומות הוסיף ר' פרץ על תוספות שניץ. נתון זה כולל דיבורים מתחילים עצמאיים של ר' פרץ שנכתבו ללא תלות בתוספות שניץ,⁴² וגם דיונים שבהם העשיר ר' פרץ את תוספות שניץ.⁴³ העולה מכאן שבמישור הכמותי, הרובד שנוסף בתוספת של ר' פרץ בוודאי לא נפל בהיקפו מזה של קודמיו.⁴⁴

3 תרומת ר' פרץ ובני חוגו לפיתוח החשיבה ההלכתית

בשונה מהמישור הכמותי, הניתן למדידה ולהשוואה בתוך שדה מחקרי תחום מראש, בחינה של יצירתיות הלכתית מחייבת הצגה של תובנות הלכתיות בודדות ועמידה על חשיבותן לפיתוח ההלכה. לשם כך נבחן את תרומת התוספות פרץ בכמה סוגיות הלכתיות במסכת פסחים. המדגם שנציג מראה שר' פרץ מוריו ותלמידיו העשירו את החשיבה ההלכתית בתובנות חשובות. ניתן ללמוד מכך שגם במאה השלוש עשרה המשיכה החדשנות והיצירתיות בבית המדרש הצרפתי.

3.א בדיקת חמץ

חכמים חייבו לחפש אחר חמץ בליל י"ד בניסן. להלכה זו ניתנו כמה הסברים. רש"י טען שתכלית הבדיקה היא כדי להימנע מהאיסור ההלכתי של בעלות על חמץ. ר"י התנגד לגישה זו בנימוק שניתן להפקיע את הבעלות באמצעות ביטול חמץ, והבדיקה נועדה רק כדי להימנע מאכילת חמץ: "בודקין את החמץ, פר"ש שלא יעבור בבל יראה ובל ימצא, וקשה לר' [ר"י] דמשום הכי לא היה צריכה בדיקה, אלא ביטול גריד[א]... ונר[א]ה [לר' דהיינו טעמ[א] גזירה שמא יאכלנו לכך אצרכו רבנן בדיק[ה]".⁴⁵ בתוספות פרץ הובא הסבר נוסף של ר' יחיאל בן יוסף, ראש ישיבת פריס ורבו של ר' פרץ. ר' יחיאל יצא מנקודת מוצא פסיכולוגית שלפיה מאמץ נחרט בזיכרון, וביטול חמץ המתבצע בדיבור ובתודעה בלבד מועד לשכחה. לפיכך הטורח בבדיקת חמץ נועד לעורר על החובה לבטל את החמץ: "ורבי[נו] יחיאל פי[רש]... ואיכ[א] למיחש דזמנין ששכח לעשות בטול, משום דליכ[א] ביה טירחא כ"א[כי אם] דבור, והצריכו חכמי[ם] לעשות בדיקה דאית בה טירחא, ומתוך כך יהיה זכור לעשות בטול דאוריית[א], ולא יעבור בבל יראה".⁴⁶

3.ב נותר

הזמן המוקצב לאכילת בשר הקורבנות הוא יום ההקרבה ולילו. לאחר מכן הבשר הופך לנותר ונאסר באכילה. היוצאים מהכלל הם שלמי נדבה הניתנים לאכילה ליום נוסף: "ואם נדר או נדבה זבח קרבנו, ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת, והנותר ממנו יאכל".⁴⁷ באמצעות דיוק בלשון

⁴¹ ז ע"א, ד"ה בהר, עמ' יט, כתב יד אוקספורד, בודלי 2362 (Opp. Add. Qu. 132), דף א85-ב (הבאה סתמית מכתב יד לתוספות פרץ לפסחים היא לפי עד נוסח זה). בהמשך דן התוספות פרץ בשאלת הסבירות שביצה הנמכרת ביום טוב היא מוקצה.

⁴² רשימה מלאה ראו: נספח א.

⁴³ רשימה מלאה ראו: נספח ב.

⁴⁴ קיימת אפשרות שר' שמשון כחכם עצמאי כתב מהדורה מאוחרת של תוספות לפסחים, ובה העשיר את תורת ר"י בסוגיות נוספות. ראו: ש' יהלום, 'תורת הכינויים של ר' אליעזר מטוכהיים', JSIJ 15 (2019), עמ' 14-18; ש' יהלום, 'תוספות שניץ: מהדורתיו ומאפייניהן', תרביץ פ (תשע"ב), עמ' 41-88. אולם המחקר מבוסס על טקסטים קיימים הניתנים למדידה, ולא על אפשרויות תאורטיות. בכל מקרה אין בכך כדי לנטרל את ההוספה החשובה של ר' פרץ לתוספות.

⁴⁵ תוספות שניץ, פסחים, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' א, כ"י, דף א1. ראו גם: רש"י, פסחים, ב ע"א, ד"ה בודקין.

⁴⁶ תוספות פרץ, פסחים, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' ז, כ"י, דף ב79. ראוי לציין שעמידה על הבעייתיות הקיימת בביטול עקב היותו פעולה רוחנית נמצאת גם בר"ן: "שבטול זה תלוי במחשבתן של בני אדם, ואין דעותיהן שוות, ואפשר שיקלו בכך, ולא יוציאוהו מלבן לגמרי, ראו חכמים להחמיר שלא יספיק בטול והצריכוהו בדיקה" (ר"ן על הרי"ף, פסחים א ע"א, ד"ה אלא, מהד' עוז והדר, ירושלים תשס"ו). וכבר עמדנו על הזיקה של הר"ן לתוספות פרץ.

⁴⁷ ויקרא, ז טז.

'נותר' חידש התוספות פרץ שקיים הבדל בין שני הימים, ולכתחילה רצוי לאכול את השלמים כשאר הקורבנות ביום הראשון:⁴⁸ "קדשים קלים מצוה לאוכלם ביום ראשון, לא אכלם ביום ראשון אוכלם ביום שני, וכיון דמצוה לאוכלם ביום ראשון משו[ם] הכי קרי ליה נותר, אע"ג [אף על גב] שהוא מות[ר] באכילה".⁴⁹

3.ג מצווה המחייבת הוצאה כספית

במסכת פסחים קיימות אמירות סותרות בשאלת החובה להוציא ממון על מנת לקיים מצווה. התלמוד קבע שאי עמידה של משכיר דירה בהתחייבותו לבצע בדיקת חמץ אינה הפרה של חובה השכירות, שכן השוכר מעוניין לשלם מכיסו לבודק ולזכות בקיום מצוות. מנגד קבע התלמוד שאין חובה לשכור מאלף נחשים 'חבר' כדי לחלץ חמץ מפיו של נחש.⁵⁰ על מנת להסביר את התוצאה השונה איתר תוספות שני הבדלים נקודתיים בין הסוגיות. לדבריו, התרחיש המסתבר שהנחש יאכל את החמץ בפיו פוטר משכירת ה'חבר'. לחלופין ההנחה שהשוכר מעוניין לשלם מכיסו היא בעייתית. אולם במסגרת דיני חוזים גם סבירות נמוכה מספיקה כדי לפטור משכיר מהפרה מהותית: "בממונה לא אטרחה... שמא תאכלנו... ניחא ליה לאיניש למיעבד מצוה בממונה... דוקא לגבי הא דלא הוי מקח טעות בשביל כך".⁵¹

בשונה מהחלוקה הנקודתית של תוספות שני, הבחין תוספות פרץ בין שני מישורים שונים. עניינה של סוגיית השכירות הוא חזקת התנהגות המניחה את קיומה של שאיפה רוחנית לקיים מצווה גם בעלות כספית. ואילו סוגיית הנחש דנה בשאלה האם אכן קיימת בפועל חובה הלכתית להוציא כסף עבור ביצוע בדיקה: "דניח[א] ליה לאיניש לקיומי מצוה בממוניה היינו אם ירצה,

⁴⁸ את הגרעין להנחה בדבר הפער בין הימים ניתן למצוא בדברי ר' אברהם בן דוד (הראב"ד) מחכמי פרוכנס במאה השתיים עשרה. נציג את הדיון. סדר העבודה במקדש הסתיים בתמיד של בין הערביים, ועקרונית אי אפשר להקריב קורבן לאחר מכן. החריג מכלל זה הוא המחוסר כיפורים – טמא המביא קורבן להיתרו באכילת קורבנות – ששלח קורבן שלמים. הוא רשאי להביא חטאת המתירה אותו לאכול את קורבנו גם לאחר תמיד של בין הערביים. ר' זרחיה הלוי (רז"ה) טען שאם מדובר ביום הראשון להקרבת השלמים, ההיתר אינו קיים, שכן הוא יוכל להביא את החטאת ולאכול את השלמים למחרת (המאור הקטן, פסחים, תלמוד מהד' עוז והדר, ירושלים תשס"ו עמ' נג, ד"ה והא). הראב"ד השיג עליו ככל הנראה מתוך ההנחה שלפיה ישנה חשיבות לאכילת השלמים ביום הראשון: "דאפילו אכילת שלמים דיומיה דאית לה שהות למיכלינהו למחר ואית להו ערב ובקר, אפילו הכי דחי עשה דאכילה דידהו לעשה דהשלמה" (כתוב שם, מהד' ח' פריימן, ירושלים תש"ן, עמ' נד. ראו גם: ר' מאיר שמחה כהן מדווינסק, אור שמח, ירושלים תשמ"ב, הל' מעשה הקרבנות, י 1). ניתן בהחלט להניח שתפיסה זו התגלגלה בין בתי המדרש מדרום לצפון, ויצרה את התשתית לפרשנות התלמודית של תוספות פרץ. פרשנות דומה לזאת הקיימת בתוספות פרץ נמצאת בפירושו לתורה של ר' משה בן נחמן (רמב"ן) מחכמי קטלוניה במאה השלוש עשרה "ולפי דעתי ענין הכתוב הזה בעבור שאמר ביום הקריבו את זבחו יאכל וממחרת, והיה במשמע שתהא מצוה שיאכל בשני ימים, יאכל מקצתו ביום הראשון ויניח מקצתו למחר, ולפיכך חזר לבאר והנותר ממנו בראשון יאכל וממחרת, לא שישאר ממנו בכונה ולא שיהא רשאים להניח כלו ליום המחרת, אבל מצוה שיאכל ממנו בראשון והנותר במקרה יאכל במחרת הנזכר" (ויקרא, ז טז, מהד' ח"ד שעוועל, ירושלים תש"ך, עמ' לה). אפרורית ניתן להניח שהפרשנויות התפתחו בצורה עצמאית ונטולת זיקה. לחלופין קיימת אפשרות לקיומה של תלות בין הטקסטים. אנו יודעים על מעבר מסורות מחכמי צרפת לרמב"ן דרך בן דודו ר' יונה גירונדי ורבותיו בעלי התוספות. ראו: י"מ תא-שמע, כנסת מחקרים: עיונים בספרות הרבנית בימי הביניים, ב, ספרד, ירושלים תשס"ד, עמ' 110–118, 129–130. H. Soloveitchik, 'Piety, Pietism and German Pietism: *Sefer Hasidim I and the Influence of Hasidei Ashkenaz*', *JQR* 92 (2002), p. 483. מנגד המהר"ם מרוטנברג מבני חוגו של ר' פרץ הכיר תובנות הלכתיות של הרמב"ן. ראו: י' דינר, חכמי אשכנז בשלהי ימי הביניים, ירושלים תשמ"ד, עמ' 169. אולם כפי שיידע אותי בטובו א' קנרפוגל ככל הנראה לא הכירו במרחב האשכנזי את פירוש הרמב"ן לתורה עד המאה הארבע עשרה. לכן כפות המאזניים אינן מעוינות והכף נוטה לטובת ההנחה שמקור הדברים בבית המדרש הצרפתי, ובכל מקרה תוספות פרץ החדיר תובנה זאת לקובצי התוספות. ראו גם: תא-שמע, שם, עמ' 180–181.

⁴⁹ תוספות פרץ, פסחים, ג ע"א, ד"ה ת"ל, עמ' ט, כ"י, דף 80ב. תוספות פרץ לזכרים הפנו לדיון זה. ראו: שיטה מקובצת, זבחים, נו ע"ב, אות ה.

⁵⁰ ראו: בבלי, פסחים, ד ע"ב, י ע"ב.

⁵¹ תוספות שני, פסחים, י ע"ב, ד"ה בממוניה, עמ' כד, כ"י, דף 12א.

אבל אם אינו רוצה לא... דלא אטרחווה רבנן לשכור בממונו לבדוק".⁵² דומה שהניסיון להתוות עקרונות ולהתעלות מעל הפרטים מלמד שהיכולת היצירתית של תוספות פרץ לא נפלה מזו של השנץ.

3.3 ד. צדקה לא לשם שמים

התלמוד במסכת פסחים קבע שנתנית צדקה מכל מניע שהוא היא מעשה ראוי: "האומר סלע זו לצדקה בשביל שיחיה בני או שאהיה בן העוה"ב [העולם הבא] הרי זה צדיק גמור".⁵³ אמירה זו עומדת בניגוד לדרישה הקיימת במסכת אבות: "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס".⁵⁴ כדי לפתור את הסתירה, הוסיף ר' יעקב בן מאיר (ר' תם), גדול בעלי התוספות במאה השתיים עשרה, באופן מלאכותי נתון שאינו נזכר בטקסט ולפיו המשנה באבות דנה במי שהתחרט על הצדקה שנתן כשמשאלתו לא התממשה: "אומ' [ר] ר"ת [ר] תם] דהתם בתוהא על הצדקה שעשה".⁵⁵ לעומת זאת, ערך תוספות פרץ הבחנה עקרונית בין האידיאל המוסרי ובין הצדקה שניתנה בפועל והיטיבה עם העני: "וי"ל [ויש לומר]... הכא הרי זה צדק גמור".⁵⁶

3.3 ה. הכשרת כלי חרס

לפי חוקי ההלכה, לא ניתן להכשיר כלי חרס. כדי למנוע את שבירתו, הציע התלמוד שישתמשו בכלים אחר הפסח, וכך חמץ האיסור הבלוע בכלי יתבטל בתבשיל שיבושל בו.⁵⁷ על הצעה זו ערער התוספות שנץ בנימוק שביטול היא פעולה הנעשית בדיעבד כשנוצרה תערובת איסור והיתר ללא כוונת מכוון. אולם לכתחילה אין לבטל. כדי לסכל השגה זו, נטען בתוספות שנץ שבמקרה לפנינו ישנם נתונים ייחודיים המאפשרים לבטל לכתחילה. החמץ מועט ביותר, ולאחר הפסח נפגם טעמו. כמו כן מכיוון שאין אפשרות אחרת לשימוש בקדרה, המקרה מוגדר בדיעבד: "היכי שרי תלמודא לבטל איסור בכתחלה... דהואיל ואיכא תרתי לטיבותא, שהוא נ"ט[נותן טעם] לפגם, והוא משהו שלא במינו... דהכא גבי קדרות של חרס, הואיל ואם היו אסורות אין להם תקנה, חשיב דיעבד".⁵⁸ תוספות פרץ פיתח מענה עקרוני לבעיה זאת. לדבריו, יש להבחין בין תערובת פירות איסור והיתר, שבה קיים עניין בהכשר האוכל האסור, לבין המקרה שלפנינו שבו אין כלל שימוש בחמץ הבלוע, והביטול נועד רק כדי להכשיר את הכלי: "דהא דאמר דאין מבטלין היינו דווקא [א] בנתכוון ליהנות מן האיסור, אבל לא נתכוון ליהנות מן האיסור מבטלין".⁵⁹

4 עריכת התוספות

על מנת לעמוד על חשיבותה של יצירה, יש לבחון בין היתר את מידת ההשפעה שהייתה לה על חיבורים שנכתבו אחריה. במפנה המאות השלוש עשרה והארבע עשרה נערכו התוספות וקיבלו את צורתן הסופית בקבצים של ר' אליעזר מטוך ורא"ש. כפי שנראה, עריכות אלו קלטו לתוכן

⁵² תוספות פרץ, פסחים, י ע"ב, ד"ה בממוניה, עמ' כח, כ"י, דף 90א. השו"ג: תוספות שנץ, פסחים, יג ע"ב, ד"ה כל, עמ' ל = תוספות פרץ, פסחים, יג ע"ב, ד"ה כל, עמ' לד. תוספות שנץ, פסחים, לב ע"ב, ד"ה מעילה, עמ' פה-פו = תוספות פרץ, פסחים, לב ע"ב, ד"ה ומה, עמ' עד-עה. תוספות שנץ, פסחים, נ ע"ב, ד"ה כאן, עמ' קלא = תוספות פרץ, פסחים, נ ע"ב, ד"ה כאן, עמ' ק.

⁵³ בבלי, פסחים, ח ע"א-ע"ב.

⁵⁴ א. ג.

⁵⁵ תוספות שנץ, פסחים, ח ע"א, ד"ה סלע, עמ' יח, כ"י, דף 9א. הוספה של נתון לטקסט היא אינדיקציה מובהקת לסטייה מפרשנות פשוט לדרש. ראו: י' גוטליב, יש סדר למקרא: חז"ל ופרשני ימי הביניים על מוקדם ומאוחר בתורה, ירושלים תשס"ט, עמ' 6-10, 187.

⁵⁶ תוספות פרץ, פסחים, ח ע"ב, ד"ה סלע, עמ' כג, כ"י, דף 87א.

⁵⁷ בבלי, פסחים, ל ע"א.

⁵⁸ תוספות שנץ, פסחים, ל ע"א, ד"ה ולשהינו, עמ' עט, כ"י, דף 39ב-40א.

⁵⁹ תוספות פרץ, פסחים, ל ע"א, ד"ה וממ"ק דמאי, עמ' ע, כ"י, דף 109ב. השו"ג: תוספות שנץ, פסחים, ח ע"ב, ד"ה מלמד, עמ' יח = תוספות פרץ, פסחים, ח ע"ב, ד"ה מלמד, עמ' כג.

תובנות רבות מתוספות פרץ, ולא הסתפקו ביצירה של חכמי המאה השניים עשרה בלבד. מקבילות אלו הן אינדיקציה נוספת לחשיבות היצירה של תוספות פרץ.

4.4 תוספות רא"ש

בכמה מקומות שילב רא"ש בקובץ בעריכתו דיונים מקוריים מהתוספות פרץ שאינם נזכרים בתוספות שניץ, ונדגים תופעה זו. התלמוד קבע שהיעדר פירות משובחים בירושלים נועד לוודא שהשהייה בעיר היא לתכלית רוחנית: "אמר ר' יצחק מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים: אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו, נמצאת עליה שלא לשמה".⁶⁰ תוספות פרץ תמה על עצם ההנחה שפירות גינוסר מהצפון אומרים לגדול בירושלים. הוא יישב את התמיהה בכך שכל כדור הארץ הוא התפשטות של העיר ירושלים. לכן מכיוון שתחילתה של גינוסר הוא ירושלים, היה מקום להניח שפירותיה יצמחו בעיר: "דכל הארצות שבעולם נבראו מירושלם, וכל פירות שבעולם דין הוא שיהו בירושלם".⁶¹ דיון זה חוזר בתוספות רא"ש: "שראוי היה שיהיו שם, דמציון נשתת העולם, וכל הגידים מתפצלין משם בכל הארצות, והגידים ההולכים לגינוסר היה ראוי שיגדלו בהן פירות גינוסר".⁶² ניתן להצביע על דיונים נוספים בתוספות פרץ ששולבו בתוספות רא"ש.⁶³

בסוגיות רבות בסיס הדיון בתוספות פרץ שאוב מהתוספות שניץ, ואילו צורפו תובנות נוספות. כפי שנראה, רא"ש חזר בתוספות שלו גם על אמירות אלו. כך, למשל, הציע ר' פרץ פתרון לבעיה לא פתירה בתוספות שניץ, והדברים חזרו ונקלטו בתוספות רא"ש. התלמוד דן בדרשת הפסוק 'ביום הראשון תשביתו שאר'.⁶⁴ תחילה חשב התלמוד לרבות מכך את ליל החג הראשון, אך פרשנות זו נדחתה בנימוק שהלכה זו ידועה מדרשה אחרת. לאחר מכן הוצע ללמוד מהפסוק את חובת ההשבתה בליל י"ד בניסן, והדברים נדחו בנימוק שהמילה 'יום' אינה מאפשרת לרבות לילות: "ביום הראשון תשביתו שאור... ואימא לרבות לילי חמשה עשר לביעור... ההוא לא איצטריכא ליה... ואימא לרבות ליל י"ד לביעור, ביום כתיב".⁶⁵

על מהלך הסוגיה הקשה התוספות שניץ מדוע לא נדחתה ההצעה הראשונית שלפיה עניינו של הפסוק בליל ט"ו משום שכתוב 'יום': "לעיל נמי כי פריך, ואימא לרבות לילי חמש עשר, הוה מצי לשנויי ביום כת[יב]".⁶⁶ במענה לקושייה זו הבחין ר' פרץ בתפיסה שהשתנתה במעבר בין שלבי

⁶⁰ בבלי, פסחים, ח ע"ב.

⁶¹ תוספות פרץ, פסחים, ח ע"ב, ד"ה מפני, עמ' כג, כ"י, דף 87ב.

⁶² תוספות רא"ש, פסחים, ח ע"ב, ד"ה מפני, מהד' א' שושנה, ירושלים תשס"ו, עמ' קמב (הבאה סתמית של תוספות רא"ש לפסחים תעשה לפי מהדורה זו).

⁶³ השוו את קובצי התוספות במסכת פסחים: פרץ, ב ע"ב, ד"ה עד, עמ' ט = רא"ש, ב ע"ב, ד"ה עד, עמ' יד. פרץ, ד ע"א, ד"ה ש"מ, עמ' יא = רא"ש, ד ע"א, ד"ה ש"מ, עמ' לב-לה. פרץ, ד ע"א, ד"ה בין, עמ' יא = רא"ש, ד ע"א, ד"ה השת', עמ' לה-לו. פרץ, ח ע"ב, ד"ה מפני מה אין חמי, עמ' כג = רא"ש, ד"ה ומפני, עמ' קמב-קמג. פרץ, ט ע"ב, ד"ה בשלשה, עמ' כד = רא"ש, ט ע"ב, ד"ה הא, עמ' קסא-קסב. פרץ, יז ע"א, ד"ה התם, עמ' מד = רא"ש, יז ע"א, ד"ה מדהכא, עמ' רפב-רפה. פרץ, כ ע"ב, ד"ה שאני, עמ' נב = רא"ש, כ ע"ב, ד"ה שאני, עמ' שלח. פרץ, כא ע"ב, ד"ה להקדים, עמ' נד = רא"ש, כא ע"ב, ד"ה להקדים, עמ' שנה-שנו. פרץ, כג ע"א, ד"ה אי הכי, עמ' נו = רא"ש, כג ע"א, ד"ה א"ה, עמ' שפא. פרץ, כו ע"ב, ד"ה עלה, עמ' סב = רא"ש, כו ע"ב, ד"ה עלה, עמ' תלב-תלד. פרץ, כו ע"ב, ד"ה זה וזה, עמ' סג = רא"ש, כו ע"ב, ד"ה זה וזה, עמ' תמב-תמג. פרץ, כז ע"ב, ד"ה לרבנן, וד"ה וכי, עמ' סג-סד = רא"ש, כז ע"ב, ד"ה תנור, עמ' תמז-תמח. פרץ, לא ע"ב, ד"ה וצריך, עמ' עג = רא"ש, לא ע"ב, ד"ה אמ', עמ' תקנא-תקנב. פרץ, לה ע"א, ד"ה וגמעו, עמ' פ = רא"ש, לה ע"א, ד"ה המחזו, עמ' תריא-תריב. פרץ, מב ע"א, ד"ה עברה, עמ' פח = רא"ש, מב ע"א, ד"ה עברה, עמ' תרעד. פרץ, מז ע"א, ד"ה א"ל, עמ' צו = רא"ש, מז ע"א, ד"ה ולרשב"ג, עמ' תשלב-תשלג. פרץ, מח ע"א, ד"ה ועייל, עמ' צז = רא"ש, מח ע"א, ד"ה אלא, עמ' תשמא. פרץ, נ ע"א, ד"ה אילימא, עמ' צט = רא"ש, נ ע"א, ד"ה בא, עמ' תשס.

⁶⁴ שמות, יב טו.

⁶⁵ בבלי, פסחים, ד ע"ב-ה ע"א.

⁶⁶ תוספות שניץ, פסחים, ה ע"א, ד"ה ביום, עמ' י, כ"י, דף 5ב. בכתב היד נפתח הדיון באמירה המבטלת שאינה קיימת בדפוס: "שטות הוא להקשות וקל להבין". אולם אין הצעה לפתרון ממשי.

הסוגיה.⁶⁷ תחילה נצמדה הסוגיה לפשטות המקראות וראתה את הפסוק כמכוון לימי חג הפסח. בשלב זה ניתן היה להניח שמשמעות המילה 'יום' היא תחילת היום – הלילה. לאחר מכן נעקר הפסוק ממשמעו ונדרש ליום י"ד. ובפרייזמה הדרשנית יש לדקדק בכל מילה ולהניח ש'יום' ממעט לילה. רא"ש חזר בתוספותיו על פרשנות זו:

רא"ש פסחים	פרץ פסחים
<p>"קרא יתירא מוקמינן ליה לרבות לילי ט"ו לאשמועי' [נן] דימים לאו דוקא וה"ה [והוא הדין] לילות... אבל השתא דמפרשי' [נן] ביום הראשון דהיינו י"ד, די לנו שנרבה י"ד מדכת' [יב] ביום אבל לא הלילה".⁶⁹</p>	<p>"דטפי אית לן למימ' [ר] דקאי אליל חמשה עשר, דהכי משמ' [ע] פשטי' [ה] דקרא הראשון דשבעת ימים... אבל השת' [א] דאסיקנא דהאי ביום הראשון קאי אארבעה עשר מכח דהיקישא ואפיקנא קרא מפשטיה, הילכך ליכ' [א] למימ' [ר] ליל, כיון דביום כת' [יב] דמשמע יום, כ"נ [כן נראה] למר"פ [למורי ר' פרץ] נ"ע [נוחו עדן]".⁶⁸</p>

ניתן לעמוד על דוגמאות רבות נוספות להסתמכות זו.⁷⁰ ביטוי מובהק לתלות של רא"ש בתוספות פרץ ניתן לראות בדיבורים מתחילים שבהם הושמטו חלקים מהדיון המקורי שהתקיים בתוספות שני. בכמה מקרים ניתן להראות שרא"ש העדיף את העריכה המקצרת של תוספות פרץ על פני העתקה של קובץ המקור.⁷¹ נדגים את דברינו. התלמוד קבע שבשונה משאר מצוות אין מברכים לפני הטבילה.⁷² התוספות שני נתנו לעניין זה שני הסברים. הראשון הוא שטבילה היא חלק מהותי מטקס הגרות, ולפני הטבילה הגר עדיין אינו יהודי ולכן אינו יכול לברך. ההסבר השני הוא שקיימת רתיעה מכניסה למים הקרים,⁷³ ולכן יש חשש של ברכה לבטלה. תוספות פרץ ובעקבותיו רא"ש העדיפו את ההסבר הראשון האובייקטיבי, והשמיטו את ההסבר הסובייקטיבי:

תוספות רא"ש	תוספות פרץ	תוספות שני
<p>"בטבילת גר דקודם הטבילה לא מצי למימ' אקב"ו".⁷⁶</p>	<p>"דאכתי גברא לא חזי... בטבילת גרים... דלא מצי מברך קודם, דלא מצי למימ' [ר] אקב"ו [אשר קדשנו במצותיו וציוונו], דעדיין אינו יהודי".⁷⁵</p>	<p>"בטבילת גר דהוא ודאי אכתי לא חזי קודם טבילה, דלא מצי מברך במצותיו וציוונו, דאכתי גוי הוא... ויש מפר' [ש]... דאכתי גברא לא חזי, משום דקודם שיורד למים אין יכול לברך, דילמא ממנע ולא טביל משום</p>

⁶⁷ אחד העקרונות המתודיים של תוספות פרץ הוא ההנחה שמבנה הסוגיה מושלם, ולא ייתכן שהצעה המועלית בשלב מאוחר יכלה להתקבל כבר קודם לכן. כפי שראינו תוספות שני אינו שותף להנחה זו. ראו: יהלום (לעיל, הערה 38), עמ' 554–556.

⁶⁸ ה"ע"א, ד"ה ביום, עמ' יד, כ"י, דף 82ב–83א.

⁶⁹ ה"ע"א, ד"ה ואימ', עמ' סא.

⁷⁰ ראו: נספח ג.

⁷¹ ככלל העתיק רא"ש מילולית מקובץ השני שעמד לפניו. ראו: אורבך, תוספות, עמ' 587–597. א' שושנה, תוספות רא"ש פסחים, מבוא, עמ' 30–31.

⁷² בבלי, פסחים, ז ע"ב.

⁷³ עדויות על נשים הנמנעות מטבילה עקב הקור באירופה ראו: ש' עמנואל, 'שבעה נקיים: פרק בתולדות ההלכה', תרביץ עו (תשס"ז), עמ' 248–251.

ניתן להביא דוגמאות נוספות לדפוס פעולה זה.⁷⁷ לאור הנתונים שהעלינו, השאלה המתבקשת היא כיצד הסתמך רא"ש במקומות כה רבים על קובץ שהוא הגדיר: 'פרישות תלמידים שלא שמשו כל צרכן'. נראה שניתן להתוות כמה כיווני חשיבה.⁷⁸ ראשית הכתיבה בימי הביניים התאפיינה בניסוחים מכלילים, שאין לייחס להם משמעות מפליגה.⁷⁹ לכן יש לראות את דברי רא"ש כדחייה נקודתית של דברי ר' פרץ בסוגיה אחת בהלכות כשרות,⁸⁰ ואין לראות את הדברים כהתייחסות עקרונית לתוספות ר' פרץ.⁸¹ כמו כן הדיון על טרפת המרה התמקד במסורת שנמסרה בשם ר"י, ולא בעמדה עצמאית של ר' פרץ, וביחס למסורות מבית מדרשו של ר"י, וודאי שתוספות ר' שמשון תלמידו המובהק הם המקור המוסמך, ולא תוספות פרץ.⁸² כמו כן תוספות פרץ, שנכתבו בפער זמנים גדול יחסית, השתבשו במהלך של גלגולי המסירה. מכאן שאין בדברי רא"ש כדי לפסול קטגורית תובנות מקוריות של ר' פרץ ובני חוגו. נראה שהיחס השלילי לתוספות ר' פרץ נבע בחלקו מייחוס משמעות מפליגה ולא מדויקת לאמירה יחידאית של רא"ש.

4.ב תוספות טוך

תוספותיו של ר' אליעזר מטוך בנויות בעיקרם על הקבצים של ר' שמשון וחבריו תלמידי הר"י. אולם במסכת פסחים נקטע סופו של קובץ השנץ שעמד בפני ר' אליעזר. כדי להשלים את החסר, הסתמך ר' אליעזר ברובו של פרק 'ערבי פסחים' על תוספות פרץ.⁸³ ויש בכך כדי ללמד שקובץ זה נחשב בעיניו כתחליף ראוי. כפי שמלמדות הדוגמאות שנציג להלן, גם כאשר עמד לפניו קובץ

⁷⁵ ז ע"ב, ד"ה בשלמא, עמ' כא, כ"י, דף 86ב.

⁷⁶ ז ע"ב, ד"ה אקב"ו, עמ' קל.

⁷⁴ ז ע"ב, ד"ה אשר, עמ' יז, כ"י, דף 8ב.

⁷⁷ השו"י: פרץ, ד ע"ב, ד"ה מאי, עמ' יג = רא"ש, ד ע"ב, ד"ה מ"ט, עמ' מב-מד. פרץ, יז ע"ב, ד"ה בשרה, עמ' מה = רא"ש, יז ע"ב, ד"ה בשרה, עמ' רצז. פרץ, יט ע"ב, ד"ה משום, עמ' נא = רא"ש, יט ע"ב, ד"ה א"ר, עמ' של-שלב. פרץ, כד ע"ב, ד"ה אמרת ק"ו, עמ' ס = רא"ש, כד ע"ב, ד"ה אינו, עמ' ת-תא. פרץ, נ ע"ב, ד"ה סמוך, עמ' ק = רא"ש, נ ע"א, ד"ה מקום, עמ' תשסא-תשסב.

⁷⁸ א' שושנה טען שלרא"ש ולר' פרץ היה מקור אב משותף, וזו הסיבה לדמיון בין הקבצים. ראו: שושנה (לעיל, הערה 71), עמ' 28-30. לא ניתן לקבל הצעה זו, שכן כפי שראינו רא"ש הכיר את תוספות פרץ וככלל מתודולוגי יש להניח שבהיעדר ראיות מכריעות, יש לייחס מקבילה לחכם שבכתביו נמצאת האמירה המחדשת, ולא לקודמיו עלומי השם, אחרת אין משמעות לממצא הטקסטואלי העומד ביסוד הדיון המדעי. ראו: ד' בויריין, העיון הספרדי: לפרשנות התלמוד של מגורשי ספרד, ירושלים תשמ"ט, עמ' 49 הע' 8. ראו גם: א' ליפשיץ, שיטת הלימוד (הדיאלקטיקה) של בעלי התוספות, חיבור לשם קבלת תואר ד"ר לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית ירושלים תשס"ח, עמ' 343. א"ג אלינסון, 'לחקר קווי הפסיקה של הרא"ש', סיני צג (תשמ"ג), עמ' רלה.

⁷⁹ ראו: י"מ תא-שמע, רבי זרחיה הלוי - בעל המאור ובני חוגו: לתולדות הספרות הרבנית בפרובאנס, ירושלים תשנ"ג, עמ' 138-141. א' גרוסמן, והוא ימשול בך?: האישה במשנתם של חכמי ישראל בימי הביניים, ירושלים תשס"א, עמ' 24-26. מ' בלוך, החברה הפיאודלית, ירושלים תשמ"ח, עמ' 89.

⁸⁰ חיזוק להנחה שאין לייחס משמעות מפליגה לדברי רא"ש ניתן למצוא במקבילה בעלת מאפיינים דומים. בתשובה שעניינה הלכות מליחה העדיף רא"ש את תוספות שנץ על פני מסורת מר' תם המובאת בתוספות פרץ. אולם בשונה מאמירתו הידועה בתשובה זו השתמש בלשון מאופקת: "ומצאתי בנימוקי תלמידי ה"ר פרץ בן ה"ר אליהו, שהיה אוסר כל החתיכה אף מה שחויץ לציר, והאריכו בטעמים ואינם לשבח, אף שנתלו באילן גדול, וכתבו שר"ת [שר' תם] עשה מעשה" (תשובות רא"ש, כלל ב, יז [לעיל, הערה 7], עמ' יד).

⁸¹ על הנטייה המחקרית לבכר אמירות גלויות על פני ניתוח של שדה טקסטואלי ראו: תא-שמע (לעיל, הערה 48), עמ' 259-260. ראוי לציין שבסוגיות רבות לא הכפיפו עצמם חכמי ההלכה לכללים, ובכלל זה לכאלו שהם ניסחו. ראו: ש' יהלום, 'להגיה הספרים אי אפשר: עיונים בביקורת הנוסח של הרמב"ן', JSIJ 6 (2007), עמ' 212. ב' בראון, החזון איש: הפוסק, המאמין ומנהיג המהפכה החרדית, ירושלים 2011, עמ' 850.

⁸² ראו: אורבך, תוספות, עמ' 586-587.

⁸³ אורבך, תוספות, עמ' 608-609. ש' יהלום, 'התוספות לפרק ערבי פסחים: זיהוי העורך ומקורותיו', עלי ספר כז-כז (תשע"ז), עמ' 71-93.

שנץ, העשיר ר' אליעזר את תוספותיו בתובנות פרץ, שנמסרו באופן אנונימי.⁸⁴ כך גם חדרו תוספות פרץ לקובץ טוך הנפוץ המודפס בצד דף הגמרא.

התלמוד מספר על רב ספרא שהוציא יין שביעית לחוץ לארץ.⁸⁵ בתוספות שנץ צוטט ר' יצחק בן אשר (ריב"א) המקשה שהוצאת פירות שביעית מארץ ישראל נאסרה במשנה.⁸⁶ ריב"א תירץ שהאיסור מכוון לאכילה ולא למסחר כפי שעשה רב ספרא. בפרץ הועלתה אפשרות נוספת שרב ספרא אכן פעל שלא במתכוון בניגוד להלכה. אפשרות זאת שמשמעה שלילה גם של מסחר בפירות שביעית בחוץ לארץ חוזרת גם בטוך.

תוספות שנץ	תוספות פרץ	תוספות טוך
"רב ספרא אסיק גרבא דחמרא מארץ ישראל לחו"ל, הקשה ריב"א דהא תנן בפ"ו דשביעית, אין מוציאין שמן שריפה ולא פירות שביעית מארץ ישראל לחוצה לארץ, ותירץ דהתם מיירי לאכילה, ורב ספרא אסיק לסחורה". ⁸⁷	"רב ספרא אפיק גרבא דחמרא מארץ ישראל לחוצה לארץ, וק' [שה] להריב"א דהתנן פ"ק [=פרק קמא] דשביעית, אין מוציאין שמן שריפה ולא פירות שביעית מארץ ישראל לחוצה לארץ, וי"ל דה"מ [=דהני מילי] לאכילה, אבל לסחורה מותרת, ורב ספרא	"רב ספרא אפיק גרבא דחמרא [א] כו', הק' [שה] ריב"א דתנן [ו] פ"ק (!) [=פרק קמא] דשבי' [עית], אי [ו] <מוציאין> שמן שריפ' [ה] ופירות שביעית לח"ל [=לחוץ לארץ] מא"י [=מארץ ישראל], ותיר' [ץ] דהתם {מו} לאכיל' [ה], ורב ספרא

⁸⁴ שנת פטירתו של ר' פרץ מתוארכת בין השנים 1297–1299, ואילו ר' אליעזר לא היה בין החיים בשנת 1291. ראו: ש' יהלום, 'מהימנות היסטורית בספרות התוספות', מדעי היהדות 54 (2019), עמ' 187–188. אולם פטירתו המוקדמת אינה שוללת את האפשרות שר' אליעזר השתמש בתוספות פרץ, שהרי יכול חכם להיעזר בכתבים של בני דורו. כמו כן מכיוון ששנת הלידה של חכמים אלו אינה ידועה, קיימת אפשרות שר' פרץ היה מבוגר מר' אליעזר. כפי שניתן לראות בפרק ערבי פסחים, הפעיל ר' אליעזר על תוספות פרץ את אותם דפוסי עריכה שבהם ערך את תוספות שנץ. ראו: יהלום (לעיל, הערה 83), עמ' 84–88, ואין ספק בזיקה של ר' אליעזר לתוספות פרץ. בהסתמך על הכרוניקה הפרובנסלית 'שערי ציון' של ר' יצחק די לאטיש מהמאה הארבע עשרה הניח אורבך שר' פרץ קיבל את ההנהגה הרוחנית רק לאחר ר' אליעזר מטוך: "ואחריהם הגיע הזמן לרב ר' מאיר מרוטינבורק, ראש ישיבה מכל ארץ צרפת, והרביץ את התורה, והגדיל עד מעלה מעלה, והרב הגדול ראש ישיבת ארץ אשכנז, ר' אליעזר, הרביץ את התורה, והגדיל למעלה מעלה, ואחריו רבינו פרץ" (שערי ציון, מהד' ש"ז הבלין, ירושלים תשס"ו, עמ' 174, הנוסח לפי כ"י אוקספורד, בודלי 1298 [Mich. 602], דף 10א. נוסח זה מתקיים גם בכ"י מוסקבה, ספרית המדינה, אוסף גינצבורג 1336, דף 2ב). כדי להגיע למסקנה זו, הגיה אורבך מסברת ליבו ובניגוד לכל עדי הנוסח: 'ראש ישיבת ארץ צרפת ר' אליעזר'. ראו: אורבך, תוספות, עמ' 581. בדיקת המקור של 'שערי ציון' מניבה מסקנה שונה. ר' יצחק די לאטיש בנה את הכרוניקה שלו על סדר הקבלה של ר' מנחם המאירי שבה נכתב: "הגיע הזמן לר' מאיר מרטנבורק, ראש ישיבת כל ארץ צרפת, הרביץ תורה, והגדיל עד למעלה, ואחריו הרב ר' פרץ, עוד היום תלמידיו מאירים ומחזיקים בתלמוד בצרפת" (מהד' ש"ז הבלין, ירושלים-קליבלנד תשנ"ב, עמ' 136. ראו גם: שם, מבוא, עמ' 148). נראה שר' מנחם המאירי לא הספיק לעמוד על חשיבותו של ר' אליעזר מטוך, ולכן ר' יצחק הוסיף את שמו בכרוניקה המאוחרת. האינטרפולציה המאוחרת בפסקה שעניינה חכמי צרפת חייבה את סיווגו של ר' אליעזר לראש ישיבת ארץ אשכנז, ותחיבתו בין המהר"ם ור' פרץ. קיימים כביכול שלושה ציטוטי תוספות טוך בתוספות פרץ. הראשון הוא במסכת יומא. אולם מדובר בתוספות המובאים בהגהות ר' בצלאל אשכנזי על דפוס התלמוד שבידיו. והמלקט ר' אברהם פליף ציין שלא העתיק פסקה אחת מכיוון שהיא תואמת לכתוב בדפוס: "ומפרש ר"י וכו' כדבפנים בתוספות טוך" (סה ע"א, ד"ה אם נתרמה [לעיל, הערה 19], עמ' שצט. ראו גם שם: מבוא, עמ' כא–כג). שתי דוגמאות נוספות הם ממסכת יבמות, ואולם מדובר במלקט אשכנזי שהכניס לקובץ גם תוספות אשכנזיות. ראו: תוספות מהר"ם ורבינו פרץ, יבמות, מהד' ה' פרוש, ירושלים תשנ"א, עמ' יט, עא. תוספות ישנים, יבמות, מהד' א' שושנה, ירושלים-קליבלנד תשנ"ב, מבוא, עמ' 29–30.

⁸⁵ בבלי, פסחים, נב ע"ב.

⁸⁶ משנה, שביעית, ו ה.

⁸⁷ פסחים נב ע"ב, ד"ה רב, עמ' קלז. הנוסח הובא לפי הדפוס, שכן כתב היד משובש: "רב ספרא אפיק גרבא דחמרא" [א] מחוצה לארץ בארץ" (דף 71ב).

לסחורה אפיק, ועי"ל	לסחורה אפיק, ועי"ל
[=ועוד יש לומר] בשעת	סחורות שמותרו' [ת], א"נ
דאפיק לא היה	[=אי נמי] בשוגג
88. [שכר] (!) [זוכר]	הוציאה" 89.

המשנה בפסחים חייבה את העני בהסבה בליל הסדר: "ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך, אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב".⁹⁰ תוספות שנין התחבטו מדוע יש לציין במיוחד את חובת העני להטות על צידו בשעת הארוחה. לדבריהם יש לפסק את המשנה אחרת: 'לא יאכל אדם עד שתחשך אפילו עני שבישראל'. אזכור העני באיסור האכילה נועד להדגיש שגם הרעב צריך להמתין לליל הסדר כדי לשבור את תעניתו. בפרץ נטען שהמשנה מטעימה שגם עני נטול כסתות חייב בהסבה. הטוּך חזר על דברי שני הקבצים.

תוספות שנין	תוספות פרץ	תוספות טוך
"ואפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, ותימא מאי אפי' שייך כאן, וכי אין יכול לאכול עני בהיסיבה כמו העשיר, ונראה דאדלעיל קאי לא יאכל עד שתחשך, ואפי' עני שבישראל שלא אכל כמה ימים, שלא הי' לו מה לאכול, אינו רשאי לאכול עד שתחשך". ⁹¹	"אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב, משום דעני אין לו כרים וכסתות אלא ספסל, וס"ד דאין חייב להסב דאין דרך חירות בכך קמ"ל". ⁹²	"ואפיל' [לו] עני שבישראל' [ל] לא יאכל עד ש {ת} >י-סב, דס"ד [דסלקא דעתך] עני אמין' [א] דהסב' [ת] עני לא שמא הסב, דאי' [ן] לו על מה להסב, ואי' [ן] זה דרך חירות, וי"מ [ויש מפרשים] {דל} דאדאלע' [יל] קאי עד שתחשך ואפי' [לו] עני שבישראל, פי' [רוש] אפי' [לו] עני שלא אכל ימי' [ם] {ימ}, לא יאכל עד שתחשך". ⁹³

משנת פסחים נתנה כמה זמנים לבדיקת חמץ. בשאלת התכלית של זמנים אלו נחלקו ר' יהודה וחכמים. ר' יהודה חייב לבדוק כמה פעמים, ואילו חכמים טענו שהזמנים המאוחרים נועדו למתרשלים מלבדוק בזמן הראשון: "רבי יהודה אומר, בודקין אור ארבעה עשר, ובארבעה עשר שחרית, ובשעת הביעור, וחכמים אומרים, לא בדק אור ארבעה עשר, יבדוק בארבעה עשר, לא בדק בארבעה עשר, יבדוק בתוך המועד, לא בדק בתוך המועד יבדוק לאחר המועד".⁹⁴ רש"י פירש את הביטוי 'מועד' במשנה כזמן איסור חמץ בשעה השישית בערב פסח. תוספות שנין עמד על כך שפירוש רש"י שיבש את הקוהרנטיות הלשונית של המשנה, שכן השעה השישית מוגדרת

⁸⁸ פסחים נב ע"ב, ד"ה רב, עמ' קג, כ"י, דף 124ב. נראה שהשי"ן במילה 'שכר' היא תוצאה של הידבקות בין זי"ן ווי"ו, ונראה שהטקסט המקורי הוא: 'בשעת דאפיק לא היה זוכר'. על הידבקות אותיות ויצירת שי"ן מוטעית בכתבי יד, ראו: ע' טוב, ביקורת נוסח המקרא, ירושלים תש"ן, עמ' 199.

⁸⁹ פסחים נב ע"ב, ד"ה רב, כ"י, דף 44א-ב. משנה, פסחים י א.

⁹⁰ פסחים, צט ע"ב, ד"ה ואפילו, עמ' רלא, הדיבור לא קיים בכ"י.

⁹² פסחים, צט ע"ב, ד"ה אפילו, ש"ס תלמוד בבלי, מהד' עוז והדר, ירושלים תשס"ו, עמ' כב (הבאה מתוספות פרץ לפרק ערבי פסחים תעשה ממהדורת עוז והדר, והדבר יצוין. כ"י אוקספורד של תוספות פרץ אינו כולל את ערבי פסחים).

⁹³ פסחים, צט ע"ב, ד"ה ואפילו, כ"י, דף 57ב.

⁹⁴ משנה, פסחים א ג.

בפי ר' יהודה 'שעת הביעור' ובפי חכמים 'המועד'. לכן פירש התוספות שגם ב'המועד' הוא חג הפסח, שגם במהלכו יש ערך לבדיקת חמץ.

נקודת המבט המאוחרת של תוספות פרץ אפשרה לו לרדת לשורשי המחלוקת בין הגישות. בתחילת המסכת התעמתו רש"י ור"י בשאלת התכלית של בדיקת חמץ. רש"י טען שהבדיקה נועדה למנוע את האיסור על הימצאות חמץ בפסח, ואילו ר"י טען שהבדיקה מסכלת את היכולת לאכול חמץ. תוספות פרץ טען שלפי שיטת רש"י אין תכלית לבדיקה לאחר החג כי האיסור כבר נעבר, ולכן נאלץ רש"י להידחק במישור הסגנוני. לעומת זאת, גם אחר החג עומד בעינו איסור אכילת חמץ שעבר עליו הפסח. תובנה זו של תוספות פרץ חזרה בתוספות טוך:

תוספות טוך	תוספות פרץ	תוספות שגן
"פי' [רש] בקו' [נטרס] בשע' [ה] ששי, וק' [שה] דר' יהודה קרי לי' [ה] בשע' [ת] הביעור, ולמ' [ה] שינה בלשו' [נו], אל' [א] בתו' [ך] המוע' [ד], היינו מתחילה שבע עד סוף כל המועד, ולאח' [ר] המועד יבדוק, שלא יתערב חמץ של איסו' [ר] בחמ' [ץ] של היתר ויאכילנו, ורש"י לא רצה לפ' [רש] כן, לפי שפי' [רש] במתני' [תין] שבודקי' [ם] של' [א] יעבו' [ר] בבל ירא' [ה] ובל ימצא" 97.	"פי' [רש] רש"י... שש שעו' [ת]... אבל לא רצה לפר' [ש] אחר המועד אלאחר הפסח ראשון, ומשו' [ם] מאי יבדוק, אי משו' [ם] שלא יעבור בבל יראה, כיון דאחר הפסח הוא אינו עובר... דהל"ל [דהוה] ליה למימר... אחר הפסח... דהטעם הוי משו' [ם] דילמ' [א] אתי למיכל מיניה... דחומץ שעבר עליו הפסח אסור בהנאה" 96.	"פר"ש בשעה ששית, וקשה דלעיל קרי ליה ר' יהודה בשעת הביעור, והכא למה שינה לשונו, אלא בתוך המועד, היינו מתחלת שבע עד סוף ימי הפסח, ולאחר הפסח יבדוק, משום דחמץ שעבר עליו אסור" 95.

בדומה לתוספות רא"ש, קיימים דיונים בטוך המבוססים בלעדית על תוספות פרץ. נדגים את דברינו. היתר ההבערה בחג למטרת בישול הורחב לצרכים נוספים. בתוספות פרץ נטען שגם הימנעות מחמץ מוגדרת צורך המועד, ולכן המוצא חמץ ביום הראשון של פסח רשאי לשרפו. הדברים חוזרים בתוספות טוך.

תוספות טוך	תוספות פרץ
"דאי אמרי' [נן] מתוך שרי, אע"ג [אף] על גב [ז] דבעי צורך היום קצת, הכ' [א] מה שבעירו הוי צורך י"ט [יום טוב]" 99.	"משמ' [ע] הא אי הוה אמרי' [נן] מתוך הוי שרי, וק' [שה] דהא בענן צורך קצת, והכ' [א] מאי צורך קצת איכ' [א], וי"ל [ויש] לומר [ז] כיון דאם לא היה מבערו היה עובר עליו בבל יראה ובל ימצא, צורך קצת קרינא ביה" 98.

⁹⁵ י ע"ב, ד"ה ואם, עמ' כד, כ"י, דף 12א.

⁹⁶ י ע"ב, ד"ה ואם, עמ' כה, כ"י, דף 90א.

⁹⁷ י ע"ב, ד"ה ואם, כ"י, דף 26ב.

⁹⁸ ה ע"ב, ד"ה וש"מ, עמ' טו, כ"י, דף 83ב.

⁹⁹ ה ע"ב, ד"ה לא, כ"י, דף 24ב.

ניתן להצביע על חומרים נוספים מפרץ ששולבו סתמית בטוך לפסחים עוד לפני ההסתמכות המוחלטת עליו בסיום המסכת.¹⁰⁰

סיכום

מחקר זה עמד על כך שכתבת תוספות המשיכה להתקיים בישיבות צרפת לאורך המאה השלוש עשרה. ממצא זה משתלב עם עדויות נוספות המלמדות על כך שישיבות צרפת נחשבו גם בתקופה זו למרכז רוחני, וגם תלמידים מגרמניה נסעו ללמוד בהן.¹⁰¹ כפי שראינו, בדומה לדורות שלפניהם, העשירו ר' פרץ ובני חוגו את קובצי התוספות ברובד משלהם, והקבצים של טוך ורא"ש קלטו תובנות מתוספות פרץ בעריכתם המסכמת. דומה שגם במישור האיכותי ניתן להצביע על מספר משמעותי של תובנות הלכתיות מחודשות בתוספות פרץ.¹⁰² יש להדגיש שברוב סוגיות התלמוד אין בידינו הקבצים המקוריים של המאה השתים עשרה, ואנו נחשפים לתובנות של ר' תם ור"י רק באמצעות התוספות של חכמי המאה השלוש עשרה. בסוגיות שבהן ניתן להקביל בין הקבצים ניתן לראות שר' פרץ ובני דורו שכתבו ועיבדו את התובנות המקוריות לפי תפיסתם העצמית. לכן במקרים רבים תובנות ר' תם נקבעה בתודעה ההלכתית רק דרך נקודת המבט של תוספות פרץ.¹⁰³ גם בכך יש כדי להצביע על מרכזיותם וחשיבותם של חכמי המאה השלוש עשרה. ראוי גם לציין שבסוגיות שבהן דרכי הלימוד המסורתיות של התוספות מיצו את עצמן, סללו חכמי המאה השלוש עשרה דרכים חדשות ויצרו את מתודת הפלפול.¹⁰⁴ על רקע זה נראה שיש למתן את הפערים בין תוספות המאה השתים עשרה ובין תוספות המאה השלוש עשרה.¹⁰⁵ גם אם התובנות העקרוניות כבר נוצרו בידי ר"י ותלמידיו, המשיכה

¹⁰⁰ השו"ר: פרץ, ה' ע"ב, ד"ה ו"ש"מ, עמ' טו = טוך, ה' ע"ב, ד"ה לחלק. פרץ, ז' ע"ב, ד"ה ת"ש, עמ' כב = טוך, ז' ע"ב, ד"ה ונרות. פרץ, ט' ע"ב, ד"ה ובנמצא, עמ' כד-כה = טוך, ט' ע"ב, ד"ה היינו. פרץ, יב' ע"א, ד"ה בכמה, עמ' ל = טוך, יב' ע"א, ד"ה באיזה יום. פרץ, טז' ע"א, ד"ה דם, עמ' מא = טוך, טז' ע"ב, ד"ה דם. פרץ, כג' ע"ב, ד"ה אם אינו, עמ' נח = טוך, כג' ע"ב, ד"ה דהא. פרץ, ל' ע"א, ד"ה דילמא, עמ' עא = טוך, ל' ע"א, ד"ה דילמא. פרץ, מג' ע"ב, ד"ה וזעירי, עמ' צ = טוך, מג' ע"ב, ד"ה כמאן. פרץ, צט' ע"ב, ד"ה סמוך, עוז והדר, עמ' כב = טוך, צט' ע"ב, ד"ה לא יאכל אדם. פרץ, ק' ע"א, ד"ה הלכתא, עוז והדר, עמ' כג = טוך, ק' ע"א, ד"ה מכלל.

¹⁰¹ ראו: H. Soloveitchik, 'Three Themes in the *Sefer Hasidim*', *AJSR* 1 (1976), p. 349. H. Soloveitchik, 'Olam Ke-Minhago Noheg', *AJSR* 23 (1998), p. 231. (11), עמ' 249–250. ש' עמנואל, עטרת זקנים: עיון מחודש בתולדותיהם של חכמים, ירושלים תשפ"א, עמ' 85–88, 95. סולוביצ'יק, כלכלה (לעיל, הערה 11), עמ' 97–98.

¹⁰² מ' ברויאר קבע כלל מחקרי שלפיו אין ישיבה נבחנת לפי איכות היצירה הספרותית שהשאירה אחריה. כלל זה מבוסס על ההנחה שהלימוד בישיבות התקיים בעל פה ויצירות יהודיות רבות אבדו במהלך הדורות. ראו: ברויאר (לעיל, הערה 12), עמ' 34–35. הטענות שהעלה ברויאר נכונות, אולם לפי קו מחשבה זה רמתו של מרכז רוחני תיקבע לפי מכתמים הגיוגרפים בכרוניקות מימי הביניים. לכן נראה שרק איכות הטקסט ששרד מאפשרת לבחון את רמת ההוראה. כמובן שאין ללמוד מהשתיקה, ויש להיות מודעים לאפשרות קיומם של חיבורים אבודים המלמדים על ישיבות חשובות. אולם היעדר ממצא פוזיטיבי אינו מאפשר אמירה מחקרית על מרכזים אלו. ראו גם: גרוסמן (לעיל, הערה 10), עמ' 333–334.

¹⁰³ ראו: יהלום (לעיל, הערה 84), עמ' 187–213.

¹⁰⁴ ראו: יהלום (לעיל, הערה 38), עמ' 543–574. התוספות הקדומות הקבילו בצורה שיטתית את התלמוד, ועמדו על הסתירה בין הסוגיות. ראו: ח' סולוביצ'יק, 'בירורים בהלכה של אשכנז הקדומה: (ב): דיאלקטיקה, סכולסטיקה וראשיתן של 'התוספות', סידרא כד-כה (2010), עמ' 269–270. לכן ייתכן שקושיות חדשות לא הועלו בתוספות פרץ. אולם שערי תירוץ לא ננעלו, ודיון מדוקדק בסוגיה לגופה פתח שערי יצירה חדשים.

¹⁰⁵ ניתן לראות בתשובה הבאה של ר' שלמה אבן אדרת (רשב"א) עדות לאוריינטציה המתחלפת. השואל ר' אליעזר בן ר' יוסף ציין שמאז פטירתו של ר' פרץ לא נותר תלמיד חכם בר סמכא במקומו, והוא נאלץ לפנות אל הרשב"א: "כי אחרי השכיב השם ב"ה מזרח מוריני מורי בן חמי רבינו פרץ ז"ל, אין לנו למי להרצות מעותינו אם לא אל האשל הגדול רבינו ה"ר שלמה ב"ר אברהם בן אדרת ז"ל" (רשב"א, תשובות, חלק ג, סימן ז, מהד' א' זלזניק, ירושלים תשנ"ז, עמ' ט). אולם ר' אליעזר בן ר' יוסף כבר פנה לרשב"א עוד לפני פטירתו של ר' פרץ. ראו: רשב"א, תשובות, חלק ד, סימן קנב, מהד' א' זלזניק, ירושלים תשנ"ח, עמ' סה, סז, עב). ראו גם: א' גרוסמן, 'ר' נתנאל מקינון: מגדולי בעלי התוספות בצרפת במאה ה"ג', מחקרי תלמוד ג, א (תשס"ה), עמ' 176. אורבך, תוספות, עמ' 576–577.

מתודת הלימוד הסכולסטית להתקיים לחדש וליצור בבית המדרש של ר' פרץ.¹⁰⁶ לפיכך יש לדחות את מועד חתימת התוספות עד לתאריך גירוש יהודי צרפת בשנת 1306. ניתן לקבוע שכל עוד התקיימו היהודים בצרפת הם המשיכו בטיפוח מורשתם הרוחנית – התוספות.¹⁰⁷ ראוי עוד לציין שהיצירתיות הסכולסטית בחברה הכללית הגיעה לשיאה דווקא ברבע האחרון של המאה השלוש עשרה,¹⁰⁸ כך שסדר הזמנים המוצע כאן תואם את ההתפתחות בחברה הכללית. יכולת הניתוח של המחקר ההיסטורי מאפשרת פעמים רבות לעמוד על זרמי עומק תת-קרקעיים, ובדרך זאת להראות שמגמה הממשיכה, לכאורה, כסדרה על פני השטח הגיעה בפועל לקץ דרכה. אולם לעייתים קיימת חפיפה בין המישורים, החיצוני והפנימי, ורק ההעלמות הפיזית גודעת את העשייה הרוחנית. דומה שבמקרה שלנו תיאורו הספרותי של צבי גרץ מבטא נכוחה את חיי הרוח של היהודים בצרפת במחצית השנייה של המאה השלוש עשרה: "וכאשר הרבתה הכהונה הקתולית בצרפת לחפש בחורין ובסדקין לבל יראה וימצא בבית איש יהודי ספר אחד מספרי התלמוד, כן הוסיפו היהודים להשמר מהם, וישובו ויהגו בתלמוד וישגו באהבתו ויעמיקו בחקירותיו והלכותיו, כי הוא לבדו היה חיי נשמתם, ולו גם יוסרו בידי מעניהם ומציקיהם לא יכלו ולא אבו לפרוש ממנו ולהזניחהו".¹⁰⁹

¹⁰⁶ ר' פרץ התבטא בצורה ממעיטה: "כי בעוונותינו אין אנו בני תורה כמו הראשונים" (כל בו, מהד' ד' אברהם, ירושלים תשס"א, חלק ה, עמ' רכ). אולם ביטויים מעין אלו הם חלק מהתפיסה המסורתית הרווחת בדבר ירידת הדורות. אמירות דומות נאמרו כבר במאה השתיים עשרה, והן מכוונות לפער בין חכמי ימי הביניים וחכמי התלמוד. ראו: קנרפוגל, החינוך (לעיל, הערה 11), עמ' 128–129. גרוסמן (לעיל, הערה 10), עמ' 340–341. גישה שונה ראו: אורבך, תוספות, עמ' 585–586.

¹⁰⁷ גישה שונה שלפיה כבר במאה השלוש עשרה נסתם מעיין היצירה, והגירוש רק מנע את האפשרות התאורטית לתחייה רוחנית. ראו: סלוביצ'יק (לעיל, הערה 11), עמ' 76.

¹⁰⁸ ראו: D. Knowles, *The Evolution of Medieval Thought*, New York 1962, pp. 291–317. E. Gilson, *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, New York 1955, pp. 321–352.

על הזיקה בין דפוס חשיבה סכולסטיים ור' פרץ. ראו: S. Yahalom, 'The Intellectual Links between the Tosafists and the Scholastic Thought of the Thirteenth Century', *Kwartalnik Historii Żydowskiej Jewish History Quarterly* 266 (2018), pp. 385–404.

¹⁰⁹ צ' גראטץ, דברי ימי ישראל, תרגום ש"פ ראבינאוויץ, חלק ה, ורשה תרנ"ז, ד"צ ירושלים תשל"ב, עמ' 105.

נספח א: רשימת הדיונים בתוספות פרוץ ללא תלות בתוספות שנון

ב ע"א, ד"ה ופקדיה, עמ' ח-ט. ב ע"ב, ד"ה עד, עמ' ט. ג ע"א, ד"ה ת"ל והנותר, עמ' ט. ד ע"א, ד"ה ש"מ, עמ' יא. ד ע"א, ד"ה בין, עמ' יא. ד ע"א, ד"ה לא, עמ' יב. ד ע"א, ד"ה מזוזה, עמ' יב. ד ע"ב, ד"ה דכ"ע, עמ' יג. ה ע"ב, ד"ה וש"מ הבערה, עמ' טו. ה ע"ב, ד"ה וש"מ לא, עמ' טו. ו ע"א, ד"ה ת"ש, עמ' יז-יח. ו ע"ב, ד"ה זאת, עמ' יח. ז ע"א, ד"ה כגון, עמ' יט. ז ע"ב, ד"ה העושה, עמ' יט. ז ע"ב, ד"ה אין בודקין, עמ' כב. ח ע"ב, ד"ה מפני מה אין פירות. ח ע"ב, ד"ה מפני מה אין חמי, עמ' כג. ט ע"א, ד"ה הא, עמ' כג. ט ע"א, ד"ה וקאתי, עמ' כד. ט ע"ב, ד"ה נהי, עמ' כד. ט ע"ב, ד"ה גזירה, עמ' כד. י ע"א, ד"ה שני שבילין, עמ' כו. י ע"א, ד"ה בבא, עמ' כו-כז. י ע"ב, ד"ה מפני, עמ' כח. יא ע"א, ד"ה אלא אמר, עמ' כט. יא ע"א, ד"ה חדש, עמ' כט. יא ע"א, ד"ה דרבנן, עמ' כט. יא ע"א, ד"ה לא, עמ' כט. יא ע"א, ד"ה חכמים, עמ' כט. יב ע"א, ד"ה חקירות, עמ' ל. יב ע"א, ד"ה בכמה, עמ' ל. יב ע"א, ד"ה ולר' יהודה, עמ' לא. יג ע"א, ד"ה ומשיירין, עמ' לג. יג ע"ב, ד"ה א' רחבה, עמ' לג. יד ע"א, ד"ה אמר, עמ' לד. יד ע"א, ד"ה לא, עמ' לה. יד ע"ב, ד"ה דאי, עמ' לו. טו ע"א, ד"ה מדברין, עמ' לח. טז ע"א, ד"ה אך, עמ' מא. יז ע"א, ד"ה ואמר, עמ' מג. יז ע"א, ד"ה רביעי, עמ' מג. יז ע"א, ד"ה מי, עמ' מג. יז ע"א, ד"ה בשלמא, עמ' מד. יז ע"א, ד"ה מי כת' ונגע כנפו, עמ' מד. יז ע"א, ד"ה התם, עמ' מד. יז ע"א, ד"ה מי כת' ונגע, עמ' מד. יז ע"א, ד"ה אלא, עמ' מד. יח ע"ב, ד"ה וכי (2), עמ' מז. יח ע"ב, ד"ה והא, עמ' מח. יח ע"ב, ד"ה חד, עמ' מח. כ ע"ב, ד"ה שאני, עמ' נב. כא ע"א, ד"ה מודה, עמ' נג. כא ע"ב, ד"ה להקדים, עמ' נד. כב ע"ב, ד"ה למאי, עמ' נו. כב ע"ב, ד"ה ואבר, עמ' נו. כב ע"ב, ד"ה כיון, עמ' נו. כג ע"א, ד"ה אי הכי, עמ' נו. כג ע"א, ד"ה לרבנן, עמ' נז-נח. כג ע"א, ד"ה ר', עמ' נח. כג ע"ב, ד"ה מניין, עמ' נח. כג ע"ב, ד"ה אם אינו, עמ' נח. כד ע"א, ד"ה פוטיא, עמ' נט. כה ע"א, ד"ה ואי, עמ' סא. כז ע"ב, ד"ה הכא, עמ' סג. כז ע"ב, ד"ה לרבנן, וד"ה וכי, עמ' סג-סד. כח ע"א, ד"ה שתק, עמ' סה. כח ע"ב, ד"ה תלתא, עמ' סו. כט ע"א, ד"ה ור' שמעון, עמ' סז. כט ע"ב, ד"ה ורב, עמ' סח. ל ע"ב, ד"ה עץ, עמ' עב. לא ע"ב, ד"ה וצריך, עמ' עג. לב ע"ב, ד"ה לא, עמ' עה. לג ע"א, ד"ה כיון, עמ' עה. לג ע"א, ד"ה אבל, עמ' עה-עו. לג ע"ב, ד"ה כביצה, עמ' עו. לה ע"א, ד"ה וגמעו, עמ' פ. לה ע"ב, ד"ה ומה, עמ' פ. לז ע"א, ד"ה ואין, עמ' פא. לז ע"א, ד"ה וכן, עמ' פב. לז ע"ב, ד"ה תברא, עמ' פב-פג. לח ע"א, ד"ה ואם, עמ' פד. לח ע"א, ד"ה חלות, עמ' פד. לט ע"א, ד"ה ויוצאין, עמ' פו. לט ע"א, ד"ה אף, עמ' פו. לט ע"ב, ד"ה לא, עמ' פו. מ ע"א, ד"ה ואין, עמ' פו. מ ע"א, ד"ה הדר, עמ' פו-פו. מ ע"ב, ד"ה אבל, עמ' פז. מ ע"ב, ד"ה ור' יוסי, עמ' פז. מב ע"א, ד"ה אשה, עמ' פח. מב ע"א, ד"ה לא, עמ' פח. מב ע"א, ד"ה עברה, עמ' פח. מג ע"א, ד"ה על, עמ' פט. מד ע"ב, ד"ה ור' עקיבא, עמ' צא. מד ע"ב, ד"ה דאי, עמ' צא-צב. מו ע"א, ד"ה ולנטילת, עמ' צה. מו ע"ב, ד"ה לדידך, עמ' צה. מז ע"א, ד"ה א"ל, עמ' צו. מח ע"א, ד"ה ועייל, עמ' צז. מח ע"א, ד"ה ועד, עמ' צז-צח. מח ע"ב, ד"ה אף, עמ' צח. מח ע"ב, ד"ה בעי, עמ' צט. נ ע"א, ד"ה אילימא, עמ' צט. נג ע"א, ד"ה מקום, עמ' קג. נד ע"א, ד"ה הא, עמ' קה. נד ע"א, ד"ה ענו, עמ' קה. נד ע"ב, ד"ה עוברות, עמ' קו. נד ע"ב, ד"ה ויום הנחמה, עמ' קו. נד ע"ב, ד"ה עשרה, עמ' קו. נד ע"ב, ד"ה אסור, עמ' קז. נה ע"א, ד"ה רב, עמ' קז.

נספח ב: רשימת הדיונים שבהם הוסיף תוספות פרוץ על הדיון הקיים בתוספות שנון

שנון, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' א-ג = פרוץ, ב ע"א, ד"ה בודקין, עמ' ז-ח. שנון, ג ע"א, ד"ה ת"ל ביום, עמ' ה = פרוץ, ג ע"א, ד"ה ת"ל ביום, עמ' ט. שנון, ג ע"ב, ד"ה רכבת, עמ' ו = פרוץ, ג ע"ב, ד"ה רכבת, עמ' י. שנון, ד ע"א, ד"ה אבא, עמ' ח = פרוץ, ד ע"א, ד"ה א"ל, עמ' יא. שנון, ד ע"א, ד"ה שנאמר, עמ' ח = פרוץ, ד ע"א, ד"ה שנאמר, עמ' יא-יב. שנון, ד ע"א, ד"ה ואור, עמ' ח = פרוץ, ד ע"א, ד"ה ואור, עמ' יב. שנון, ד ע"א, ד"ה על, עמ' ח = פרוץ, ד ע"א, ד"ה על, עמ' יב. שנון, ד ע"א, ד"ה ואם, עמ' ח = פרוץ, ד ע"א, ד"ה ואם, עמ' יב-יג. שנון, ד ע"ב, ד"ה מדאורייתא, עמ' ט = פרוץ, ד ע"ב, ד"ה מדאורייתא, עמ' יג. שנון, ד ע"ב, ד"ה וכתוב, עמ' י = פרוץ, ד ע"ב, ד"ה וכתוב, עמ' יג-יד. שנון, ה ע"א, ד"ה דהא, עמ' י = פרוץ, ה ע"א, ד"ה איתקש, עמ' יד. שנון, ה ע"א, ד"ה ביום, עמ' י = פרוץ, ה ע"א, ד"ה ביום, עמ' יד. שנון, ה ע"א, ד"ה לכדתניא וד"ה

סה. שני, כט ע"א, ד"ה ובדין, עמ' עב = פרץ, כט ע"א, ד"ה ובדין, עמ' סז. שני, ל ע"א, ד"ה בזמנו, עמ' עה-עח = פרץ, ל ע"א, ד"ה אמר רבא, עמ' סח-סט. שני, ל ע"א, ד"ה אמר, עמ' עח-עט = פרץ, ל ע"א, ד"ה אמר, עמ' סט-ע. שני, ל ע"א, ד"ה ולשהינו, עמ' עט = פרץ, ל ע"א, ד"ה וממ"ק דמאי, עמ' ע. שני, ל ע"א, ד"ה דילמא, עמ' פ = פרץ, ל ע"א, ד"ה דילמא, עמ' ע-עא. שני, ל ע"ב, ד"ה והלכתא, עמ' פ = פרץ, ל ע"ב, ד"ה והלכתא, עמ' עא. שני, לב ע"ב, ד"ה מעילה, עמ' פה-פו = פרץ, לב ע"ב, ד"ה ומה, עמ' עד-עה. שני, לג ע"א, ד"ה מה, עמ' פו = פרץ, לג ע"א, ד"ה ומינה, עמ' עה. שני, לג ע"א, ד"ה תאמר, עמ' פז = פרץ, לג ע"א, ד"ה לא, עמ' עה. שני, לד ע"א, ד"ה מחמין, עמ' צב = פרץ, לד ע"א, ד"ה אבא, עמ' עז-עח. שני, לד ע"ב, ד"ה שאם, עמ' צג-צד = פרץ, לד ע"ב, ד"ה אלא, עמ' עט. שני, לה ע"א, ד"ה כוסמין חטין, עמ' צד = פרץ, לה ע"א, ד"ה כוסמין, עמ' עט-פ. שני, לה ע"ב, ד"ה ומי פירות, עמ' צד-צה = פרץ, לו ע"א, ד"ה עיסה, עמ' פ. שני, לו ע"ב, ד"ה דאמר, עמ' צז-צח = פרץ, לו ע"ב, ד"ה יצא, עמ' פא, פה-פו. שני, לו ע"ב, ד"ה דכולי, עמ' צט-ק = פרץ, לו ע"ב, עמ' פא-פב. שני, לח ע"א, ד"ה אתיא, עמ' ק = פרץ, לח ע"א, ד"ה אתיא, עמ' פג. שני, מ ע"ב, ד"ה בגד, עמ' קד = פרץ, מ ע"ב, ד"ה הבגד, עמ' פז. שני, מ ע"ב, ד"ה רבא, עמ' קז = פרץ, מ ע"ב, ד"ה רבא, עמ' פז. שני, מא ע"ב, ד"ה איכא, עמ' קח-קט = פרץ, מא ע"ב, ד"ה איכא וד"ה אביי, עמ' פח-פח. שני, מב ע"ב, ד"ה טיפולן, עמ' קט = פרץ, מב ע"ב, ד"ה טיפולן, עמ' פח. שני, מג ע"ב, ד"ה אין, עמ' קיא = פרץ, מג ע"ב, ד"ה אין, עמ' פט. שני, מג ע"ב, ד"ה וכי, עמ' קיא = פרץ, מג ע"ב, ד"ה וכת, עמ' פט. שני, מג ע"ב, ד"ה כמאן, עמ' קיב = פרץ, מג ע"ב, ד"ה וזעירי, עמ' צ. שני, מד ע"א, ד"ה המקפה, עמ' קיג = פרץ, מד ע"א, ד"ה מקום, עמ' צ. שני, מד ע"א, ד"ה אי וד"ה ואי, עמ' קיג = פרץ, מד ע"א, ד"ה אלא, עמ' צא. שני, מד ע"א, ד"ה איתבי, עמ' קיג = פרץ, מד ע"א, ד"ה איתבי, עמ' צא. שני, מה ע"א, ד"ה ורבנן, עמ' קיד-קטו = פרץ, מה ע"א, ד"ה אמרי, עמ' צב. שני, מה ע"ב, ד"ה כאן, עמ' קטו-קטז = פרץ, מה ע"ב, ד"ה כאן, עמ' צב-צג. שני, מו ע"א, ד"ה תטיל, עמ' קיח = פרץ, מו ע"א, ד"ה תטיל, עמ' צד. שני, מז ע"א, ד"ה נאכל, עמ' קכב-קכג = פרץ, מז ע"א, ד"ה נאכלין, עמ' צה-צו. שני, מז ע"א, ד"ה מתיב, עמ' קכג-קכד = פרץ, מז ע"א, ד"ה אי, עמ' צו. שני, נ ע"א, ד"ה מקום, עמ' קל-קלא = פרץ, נ ע"ב, ד"ה סמוך, עמ' ק. שני, נ ע"ב, ד"ה העושה, עמ' קלא = פרץ, נ ע"ב, ד"ה ובכל, עמ' ק. שני, נ ע"ב, ד"ה כאן, עמ' קלא = פרץ, נ ע"ב, ד"ה כאן, עמ' ק. שני, נא ע"ב, ד"ה כל, עמ' קלג-קלד = פרץ, נא ע"ב, ד"ה כל, עמ' קא-קב. שני, נג ע"ב, ד"ה מה, עמ' קלט = פרץ, נג ע"ב, ד"ה מה, עמ' קד-קה. שני, נד ע"א, ד"ה שנאמר, עמ' קלט-קמ = פרץ, נד ע"א, ד"ה מלמד, עמ' קה-קו. שני, נד ע"ב, ד"ה לאו, עמ' קמ = פרץ, נד ע"ב, ד"ה אין, עמ' קו. שני, נה ע"א, ד"ה כל, עמ' קמא = פרץ, נה ע"א, ד"ה כל, עמ' קז-קח. שני, נו ע"א, ד"ה ולא, עמ' קמא = פרץ, נו ע"א, ד"ה ולא, עמ' קח.

נספח ג: רשימת מקבילות בין תוספות פרץ ותוספות רא"ש

פרץ, ג ע"ב, ד"ה רכבת, עמ' י = רא"ש, ג ע"ב, ד"ה רכבת, עמ' כב-כג. פרץ, ד ע"א, ד"ה שנאמר, עמ' יא-יב = רא"ש, ד ע"א, ד"ה שנא, עמ' לו-לז. פרץ, ד ע"א, ד"ה ואור, עמ' יב = רא"ש, ד ע"א, ד"ה ואור, עמ' לח. פרץ, ד ע"א, ד"ה על, עמ' יב = רא"ש, ד ע"א, ד"ה על, עמ' לח-לט. פרץ, ה ע"א, ד"ה בזכות, עמ' יד-טו = רא"ש, ה ע"א, ד"ה אלא, עמ' סא. פרץ, ז ע"א, ד"ה לפני, עמ' יט = רא"ש, ז ע"א, ד"ה לפני, עמ' צד. פרץ, ז ע"א, ד"ה בהר, עמ' יט = רא"ש, ז ע"א, ד"ה בהר, עמ' צה-צז. פרץ, ז ע"ב, ד"ה ת"ש, עמ' כב = רא"ש, ז ע"ב, ד"ה ת"ר, עמ' קלג. פרץ, ח ע"א, ד"ה מיטה, עמ' כב = רא"ש, ח ע"א, ד"ה מיטה, עמ' קלד-קלו. פרץ, ח ע"ב, ד"ה מלמד, עמ' כג = רא"ש, ח ע"ב, ד"ה מלמד, עמ' קמא. פרץ, ט ע"א, ד"ה מערים, עמ' כה = רא"ש, ט ע"א, ד"ה ופטורה, עמ' קמט-קנה. פרץ, ט ע"ב, ד"ה ובא, עמ' כו = רא"ש, ט ע"ב, ד"ה ובא, עמ' קנז-קנת. פרץ, י ע"א, ד"ה ספק וד"ה היינו, עמ' כז = רא"ש, י ע"א, ד"ה היינו, עמ' קעג-קעו. פרץ, י ע"א, ד"ה על, עמ' כז = רא"ש, י ע"א, ד"ה עאל, עמ' קעז-קעת. פרץ, יג ע"א, ד"ה ומשיירין, עמ' לג =

רא"ש, יג ע"א, ד"ה ומשיירין, עמ' ריד-רטז. פרץ, טו ע"ב, ד"ה נימא, עמ' לח-לט = רא"ש, טו ע"ב, ד"ה נימא, עמ' רנו-רנט. פרץ, טז ע"א, ד"ה דם, עמ' מא = רא"ש, טז ע"ב, ד"ה דם, עמ' רסט-רע. פרץ, יז ע"ב, ד"ה מכלים, עמ' מה = רא"ש, יז ע"ב, ד"ה איבעיא, עמ' רצו-רצז. פרץ, יח ע"א, ד"ה לא מצינו, עמ' מו = רא"ש, יח ע"א, ד"ה לא מצינו, עמ' שא-שה. פרץ, יח ע"א, ד"ה משקה, עמ' מז = רא"ש, יח ע"א, ד"ה ומה, עמ' שה-שז. פרץ, יח ע"ב, ד"ה אוכל, עמ' מז = רא"ש, יח ע"ב, ד"ה ומה, עמ' שיא-שיב. פרץ, יט ע"א, ד"ה לכן נראה להר"ר, עמ' נ = רא"ש, יט ע"א, ד"ה א"כ, עמ' שטז-שכא. פרץ, יט ע"ב, ד"ה משום, עמ' נא = רא"ש, יט ע"ב, ד"ה א"ר, עמ' של-שלב. פרץ, כב ע"ב, ד"ה איצטריך, עמ' נו = רא"ש, כב ע"ב, ד"ה לכם, עמ' שעה-שעו. פרץ, כג ע"א, ד"ה קוצר, עמ' נז = רא"ש, כג ע"א, ד"ה קוצר, עמ' שעה-שפ. פרץ, ל ע"א, ד"ה אמר רב, עמ' סט-ע = רא"ש, ל ע"א, ד"ה אמ' רב, עמ' תקה-תקיב. פרץ, ל ע"ב, ד"ה והלכתא, עמ' עא = רא"ש, ל ע"ב, ד"ה והלכת', עמ' תקיט-תקכו. פרץ, לד ע"א, ד"ה אבא, עמ' עז-עח = רא"ש, לד ע"א, ד"ה והיו, עמ' תקצז-תר. פרץ, לו ע"א, ד"ה עיסה, עמ' פ-פא = רא"ש, לה ע"ב, ד"ה מי, עמ' תריב-תרטז. פרץ, מ ע"ב, ד"ה הבגד, עמ' פז = רא"ש, מ ע"ב, ד"ה ולא, עמ' תרסב-תרסג. פרץ, מג ע"ב, ד"ה אין, עמ' פט = רא"ש, מג ע"ב, ד"ה אין, עמ' תרצ. פרץ, מג ע"ב, ד"ה וכת', עמ' פט = רא"ש, מג ע"ב, ד"ה וכי, עמ' תרפט-תרצ. פרץ, מג ע"ב, ד"ה וזעירי, עמ' צ = רא"ש, מג ע"ב, ד"ה כמאן, עמ' תרצא-תרצג. פרץ, מד ע"א, ד"ה מקום, עמ' צ = רא"ש, מד ע"א, ד"ה א"ה, עמ' תרצג-תרצד. פרץ, מד ע"א, ד"ה אלא, עמ' צא = רא"ש, מד ע"א, ד"ה א"ה, עמ' תרצח-תרצט. פרץ, מז ע"א, ד"ה א"ל, עמ' צו = רא"ש, מז ע"א, ד"ה ולרשב"ג, עמ' תשלב-תשלג. פרץ, נג ע"ב, ד"ה מה, עמ' קד = רא"ש, נג ע"ב, ד"ה מה, עמ' תשצח-תת.